

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
40. ÅRGANG 1988

ISSN 0108-6804

Bestyrelsesmedlemmer:

Fornand, arkitekt Bent Damsgaard-Sørensen, Mosevej 3A, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 02 12
Næstformand, statsskovrider Einar Laumann Jørgensen, Skovalleen 37 2880 Bagsværd. Tlf. 42 98 46 73
Kasserer, cand. jur. Erik Frandsen, Rastestedet 23, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 06046
Civilingeniør Niels Bødker Thomsen, Bjørnsholmvej 44, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 18 08
Tandlæge Per Lotz, Mosestedet 79, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 29 41
Orlogskaptajn Per Strøyer, Gartnerkrogen 20, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 39 20
Fru Mary Simonsen, Højlundshusene 43, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 02 28

Udpeget af kommunalbestyrelsen:

Kommandørkaptajn John Holtén, Bostedet 4, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 36 81
Kommunalbestyrelsesmedlem Viggo Murmann Jensen, Vesterbo 6, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 07 14

Suppleanter:

Kemotekniker Nils Hyberst Kjeldsen, Marie Alle 8, 3500 Værløse. Tlf. 42 98 41 31
Fysioterapeut Ida Reib, Helenestien 8, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 06 98

Værløse museum

Mosegaarden, Skovgårds Allé 37, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 00 70.
Museet har åbent hver søndag fra kl. 14-17, og altid efter nærmere aftale.

Værløse lokalhistoriske arkiv

Ellens Lyst, Højloftsvej 1, 3500 Værløse. Tlf. 42 48 53 44.
Arkivet har åbent mandag fra kl. 12-16 og torsdag fra kl. 17-20 samt efter nærmere aftale.

Historisk Forening for Værløse Kommune

afholder generalforsamling omkring 1. marts.
Forårsvandretur: 2. lørdag i maj. Efterårstur: 2. lørdag i september.
Foreningens girokonto: 5 47 19 58.
Medlemsbidraget var i 1988 mindst 60 kr.

Indholdsfortegnelse

<i>Bent Damsgaard-Sørensen: 1 årets løb</i>	3
<i>E. Frandsen: Et glemt håndværk</i>	10
<i>Per Balslev Strøyer: Om Bringe landsbys udskiftning i 1779</i>	15
<i>Fra arkivet</i>	25
<i>J. E. Sørensen: Mere om V-sten</i>	28
<i>Nils Hyberst Kjeldsen: Hyrdehorn</i>	30
<i>Tola Andersen: Oldsamlingen fra Vindekilde</i>	35
<i>E. Laumann Jørgensen: Skovridere i Værløseområdet</i>	38
<i>Medlemsliste</i>	44

I årets løb

Hovedbegivenheden i 1988 var foreningens 40 år jubilæum og i samme forbindelse museets 35 års dag. Blandt andet gav det os anledning til et tilbageblik over de forløbne år, dels gennem et jubilæumsskrift, dels ved retrospektive særudstillinger på museet og i arkivet. Det faldt desuden så heldigt, at »Kend din egen«-bogen, der er baseret på Jens K. Skovs gennemarbejdede kursusmapper, forelå klar til salg og dedikation af forfatteren. Hans Nielsen, Ib Friis, Ole Damm Sørensen og Finn Jensen fortjener stor anerkendelse for denne smukke publikation, som nærmest er blevet revet væk.

Som det blev sagt ved jubilæet, var det en slags opfyldelse af ønsket fra foreningens stiftelse i 1948 om, at få optegnet sognets og egnens historie, selvom meget endnu er udforsket.

For enhver forening er det naturligvis også et ønske at få tilslutning fra mange interesserede medlemmer. Vi har ingen statistik på dette, men det må også være nok at konstatere med hensyn til interessen, at året sluttede med et medlemstal på 879. Ganske vist var der forventninger om at runde 900 medlemmer i jubilæumsåret, men vi må imidlertid erkende et vist frafald af forskellige grunde, som trækker i modsat retning af tilgangen på 49 nye medlemmer.

Som medlem af foreningen bliver man automatisk anpartshaver i Værløse Museum og Lokalhistorisk Arkiv for Værløse kommune. (Officielle betegnelser). Skattefordele tilbydes ikke i dette tilfælde, men til gengæld er der andre goder at hente, bl. a. at man kan få indflydelse på museets og arkivets fremtid gennem sit personlige medlemskab. Fx er det en god idé at blive aktiv medarbejder blandt ligesindede på Mosegården eller i Ellens Lyst, hvor arkivet holder til.

Begge steder er der til stadighed brug for en lystbetonet frivillig indsats, ikke mindst som vagter eller værter i åbningstiden. Lige fra starten har drivkraften i foreningen, museet og arkivet været et stort frivilligt engagement, og hidtil har der heldigvis været tilgang eller afløsning klar, når behovet var til stede, så vi tør indtil videre se nogenlunde optimistisk på fremtiden.

Af økonomiske grunde har vi i 1988 forsøgt noget nyt, nemlig at appellere til et stort udvalg af kommunens erhvervs-

drivende. I første omgang drejede det sig om støtte til en konkret opgave, nærmere bestemt færdiggørelsen af en ny museumsbrochure. En anden mulighed er at tegne sig for et firmamedlemsskab. Selvom det måske er for tidligt at gøre resultatet op, har reaktionerne ikke været alt for lovende.

Foreningen

Ved generalforsamlingen den 2. marts på Syvstjerneskolen var der som altid pæn tilslutning, og da der ikke var særlige problemer på dagsordenen og iøvrigt genvalg til de forskellige tillidsposter, blev der god tid til et udmærket lysbilledforedrag af museumsinspektør Tom Kristensen, Roskilde Museum om de seneste arkæologiske udgravninger og fund i Lejre.

Det ømme punkt for foreningen er fortsat vedtægterne, der blev godkendt på generalforsamlingen den 4. marts

1987 og siden af Værløse kommune den 24. februar 1988, men der mangler endnu den endelige godkendelse i Statens Museumsnævn (SMN), fordi spørgsmålet om den faguddannede museumsleder ikke er afklaret. Vi ser dog frem til, at tingene måske falder på plads, inden vi igen mødes på Syvstjerneskolen.

Af foreningens arrangementer i 1988 må foruden jubilæet den 1. og 2. oktober nævnes forårsvandreturen den 14. maj i Lille Harreskov med E. Laumann Jørgensen som sagkyndig guide. Mere end 200 deltog i det flotte forårsvejr, hvilket må være en rekord.

Efterårsturen den 10. september var også begunstiget af smukt vejr, og det var uden besvær lykkedes at samle en busfuld medlemmer til en rundtur med besøg på Brorfelde Observatoriet, i Undløse Kirke og på sporvejsmuseet ved Skjoldnæsholm, et ganske alsidigt og fint program tilrettelagt af formidlingsudvalget.

13. marts blev der klippet gækkebreve på livet løs i Mosegaarden, og efterhånd-

Med Laumann i Harreskoven.

Efterårsturens højdepunkt: Observatoriet i Brorfelde - 102 meter over havet.

en er der blevet en ganske godt besøgt tradition ud af dette. Det gælder i høj grad også julestuerne den 4. og 11. december, som endnu en gang overgik sig selv med over 700 besøgende, der i tæt samvær stort set ryddede »butikken«. Arrangørgruppen har brugt meget tid på at gøre festlige dage ud af disse specielle arrangementer, og det findes derfor rimeligt, at gruppen også fremover afgør, hvad overskuddet fra julestuerne skal bruges til.

I samarbejde med L.O.F. har foreningen påtaget sig at videreføre de åbne kurser i Værløseegnens historie. Med pauser er disse »Kend din egn« - kurser blevet gennemført siden 1963 under inspirerende ledelse af Karl K. Nielsen, Jens K. Skov og senest af Hans Jørgen Hansen med Mosegaarden som base. Interessen synes fortsat at være til stede, dog især i de lidt ældre generationer af kommunens borgere.

Museet

Sammen med de øvrige statsanerkendte museer i Københavns amt har Værløse Museum deltaget flittigt i amtsmuseumsrådets møder, hvoraf et enkelt har været afholdt på Mosegaarden den 7. juni. Et af de faste punkter på dagsordenen er rådets perspektivplan for museumsarbejdet i amtet frem til årtusindskiftet.

Planen, som er bestilt af amtsborgmesteren, er tilgået amtsrådet, men har endnu ikke været igennem den politiske beslutningsproces. Som noget væsentligt prøver rådet at give et bud på, hvordan der kan skabes en rimelig museumsdækning i Københavns amt på det kulturhistoriske område.

Den offentlige økonomi tilsiger imidlertid ikke større fremgange og tilskud for museerne i øjeblikket, måske tværtimod. Vores eget museum står som angivet endnu uden den lovbefalede muse-

umsleder, og Værløse kommune har søgt dispensation for loven på dette afgørende punkt indtil 1. juli 1990. Efter et møde den 2. november mellem de implicerede parter synes resultatet dog at blive, at ansættelsen af museumslederen vil kunne ske den 1. januar 1990.

Der resterer således et år, hvor vi kan forberede den nye situation, hvis alt går vel, og hvor Værløse Museum i givet fald vil få en endnu mere central placering på amtsplan og i princippet også på landsplan.

På baggrund af den forventede afklaring og afslutning på flere års til tider hid-sige debat, er Historisk Forening optimistisk gået ind i en ny debat, denne gang om kommuneplanlægningen frem til år 2000, først og fremmest for at skabe interesse og lokal grobund for de nye økomuseumstanker, der i disse år vinder frem over hele Europa. Der skal ikke på dette sted gøres rede for hele denne nytænkning, som først og fremmest har bud til lokalmuseerne, men nærmere vil følge på generalforsamlingen den 1. marts. Under alle omstændigheder er det en sag, som i givet fald vil involvere mange andre end museet, og som økonomisk ikke indgår i foreningens beskudne budget.

På det mere jordnære plan har museet på Mosegaarden strammet sig an for at skaffe flere besøgende, specielt i søndagsåbningstiden, og der har i 1988 været en samlet fremgang fra o. 3000 til o. 4000 gæster. Når man fraregner julestuerne, er det de andre specialarrangementer, der giver fremgangen. Således temaerne: gamle dukker, kartning, knipling og vævning, 35 års jubilæet samt Værløse i 1700-tallet i anledning af 200-året for Stavnsbåndets løsning.

Sideløbende er der især gjort meget ud af nyopstillingerne af de permanente udstillinger i museet, selvom manglende

plads sætter grænser for de store nyskabelser og forandringer.

Købmandsafdelingen er taget ned, konserveret og lagt i depot, og i stedet er skov- og tørvudstillingen nyopstillet og suppleret på forskellig måde, bl. a. med von Langens afdelingssten og et radial-snit fra en af Nørreskovens kæmpegræner.

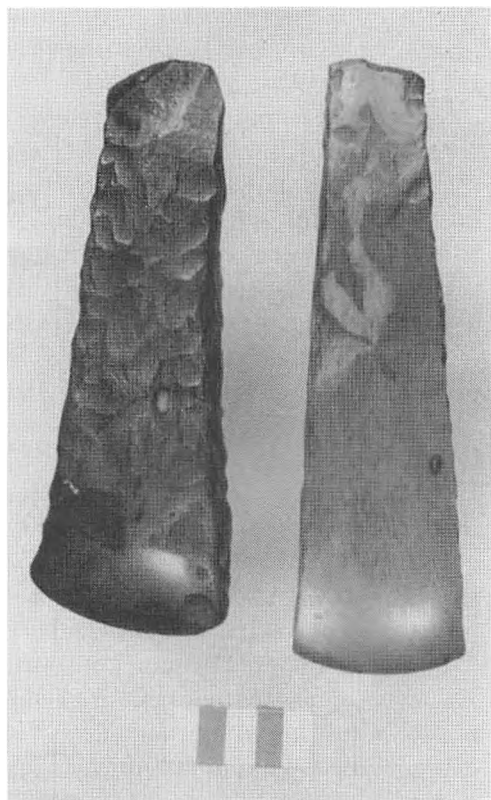
Dyrlægeapoteket er opstillet på den gamle skovudstillings plads, og i våbenmontren er der blevet isoleret og malet. I stuehuset er køkkenet og fadeburet blevet frisket op, og genstandene er blevet konserveret og registreret.

Fra Nationalmuseet har museet haft lokale fund fra bronze- og jernalder til låns i forbindelse med jubilæet, og med velvilje fra Esther Gølsted har vi erhvervet 20 udtræksrammer fra Dansk Folkemindesamling. I det kommende år vil disse rammer blive opstillet, så museets mange smukke og unikke tekstiler kan blive mere tilgængelige for de mange interesserede besøgende.

Modtage-, konserverings- og registreringsgrupperne melder om stor aktivitet året igennem. Skønsmæssigt er der indkommet 6-700 genstande, og der er optegnet 53 givere, hvoraf de fleste har foræret os flere ting. Den største gave er en enestående oldsagssamling fra Gudrun og Ejner Andersens bo på Vindekildedgården i Søsum. En særudstilling er opbygget over de mange oldsager, der mere end fordobler museets hidtidige samling. Familien Andersen samarbejdede i adskillige år med foreningens og museets mangeårige formand og leder, Karl K. Nielsen, om arkæologiske udgravninger på egnen, så derfor er denne samling en fin og kærkommen gave i et jubilæumsår, hvor Karls indsats er blevet sat i focus.

Af hensyn til den lovbefalede og forestående samlingsrevision er det gjort op,

at museets samlinger omfatter 690 numre på det arkæologiske område (med fotos), heri ike medregnet Vindekildesamlingen, som har sit eget register. Desuden findes der 6281 numre på det egnshistoriske område, hvoraf de 5070 er fotograferet til registreringskortene, således 844 i 1988. Registreringen halter fortsat noget bagud, og efterslæbet skønnes at være på ca. 900 genstande, hvori de nytilkomne gaver indgår.

Flintakser, yngre stenalder

Omkring 900 store som små enkeltgenstande er blevet rensat og konserveret i årets løb, men konserveringsgruppens 5 medlemmer har da også brugt 1480 timer alene til disse opgaver, hvoraf man specielt kan fremhæve dyrlægeapotekets ca. 210 enkeltdele samt genstandene til skovudstillingen.

Udover de nævnte særudstillinger på

Mosegaarden er der løbende blevet skiftet montrestillinger i de lokale afdelinger af SDS og Bikuben, og ind imellem er der sket udlån af tekstiler til Hørsholm Egnsmuseum og Nordsjællands Museum i Hillerød i anledning af udstillinger om stavnsbåndets løsning.

På Mosegaarden har været afholdt et 3-måneders kursus i uldbehandling, som på grund af succes'en vil blive udvidet og gentaget i 1989. Arkæologigruppen har været aktive i teori og praksis, bl.a. i forbindelse med en udgravning på Gissel-feldegnen, og til flytningen af Lundsbakkegraven fra Højbakkehus er hentet assistance fra »Gadekærgruppen« og kommunens tekniske forvaltning. I det hele taget er mange af årets aktiviteter sket »tværfagligt« mellem de forskellige grupper.

Udforskningen af de mange arkæo- astronomiske stenlæg i Harreskovene har taget en ny vending, idet kulturhistorisk kontor (10. kontor) under Skov- og Naturstyrelsen er blevet involveret. Som fortidsmindeforvaltning bl.a. i statskovene har de accepteret at gå i gang med en opmåling og registrering af det store Harreskovmateriale sammen med Laumann Jørgensen.

Projektet støttes med knap en halv million kroner af Velux-fonden af 1981 og Kreditforeningen Danmarks fond for særlige formål. Museet vil fortsat følge udviklingen med opmærksomhed og interesse, og der vil givetvis blive stof til adskillige artikler og ekskursioner fremover.

Det lokalhistoriske arkiv

I 1979 blev arkivet skilt ud fra museet, og det er således på vej til et 10 års jubilæum. Arbejdet i arkivet har i hele perioden

været udført som fritidsarbejde, og næsten fra begyndelsen (1980) har Hanne Jespersen fungeret som ulønnet leder. Hun har i den egenskab været en hovedkraft bag opbygningen af arkivet og ikke mindst bag overflytningen til arkivets egne lokaler i Ellens Lyst.

Inden årets udløb meddelte hun bestyrelsen, at hun desværre måtte stoppe på grund af manglende tid, og det er ikke uden problemer at finde en afløser.

Om det sidste år har Hanne Jespersen følgende fyldige beretning, der giver et godt indtryk af et højt aktivitetsniveau i arkivet:

Den voksende interesse for lokalhistorie - herunder især slægts- og ejendoms historie - har i det forløbne år kunnet aflæses på det stigende antal henvendelser til lokalhistorisk arkiv. Det drejer sig om både skriftlige og telefoniske forespørgsler, som er blevet besvaret i den udstrækning arkivets samlinger rummede de oplysninger, som ønskedes. Sidst men ikke mindst har mange mennesker henvendt sig personligt på Ellens Lyst, også et stort antal udenbys borgere med rod i Værløse.

Der har i åbningstiden den første søndag i måneden ofte været så mange gæster, at det kneb med husrum, så derfor er det nu blevet besluttet at udvide åbningstiden betydeligt fra januar 1989. Der vil således være åbent hver mandag fra kl. 12 - 16 og torsdag fra kl. 17 - 20. Men ikke om søndagen. Den øgede åbningstid stiller naturligvis større krav til medarbejderne om at være til stede på Ellens Lyst i de nu 28 timer om måneden mod før 3 timer, men ved fælles hjælp og interesse for sagen skulle det kunne fungere. Nyordningen vil forhåbentlig blive vel modtaget af brugerne, som det til syvende og sidst drejer sig om.

Medarbejderne har ydet et godt stykke

arbejde på mange forskellige felter. Der er udarbejdet navneregister til folketællingerne. Der er lavet register over matrikelnumre i nogle nyere brandforsikringsprotokoller. Registret til avisudklipsbøgerne er gjort færdigt for Værlosestoffs vedkommende. Nu fortsættes med andet stof. Endelig er et par medarbejdere gået igang med registrering af arkivalier efter at have deltaget i kurser. Billedsamlingen er blevet gennemgået med henblik på udtagning af originale fotografier til opbevaring i det specielle arkivrum med klimastyringsanlæg.

Samlingerne er på forskellig vis vokset i årets løb. Ved køb har arkivet erhvervet mikrofilm af de originale folketællinger for Værløse sogn, som vi hidtil kun har haft i afskrift. Et antal ældre årgange af Personalhistorisk Tidsskrift er indkøbt på microfiche. Mange private har afleveret sager, som kan bidrage yderligere til at øge kendskabet til Værloses historie. Det er meget glædeligt, at der er forståelse for, at sådanne ting bevares for eftertiden til gavn for dem, som vil forske i Værloses historie.

For at kunne få det rette udbytte af det efterhånden store antal kilder, som arkivet har på mikrofilm, er der blevet købt et nyt og bedre læseapparat, som Bikuben Lyngby's Fond bevilgede pengene til. Fra Værløse kommune har arkivet fået et brugt læseapparat til microfiche og et jalousiskab.

Arkivet har ført en del udadvendt virksomhed, dels på opfordring udefra, dels på eget initiativ. Der er skrevet et indlæg om arkivet til pensionistbladet Kontakt, og til Værløse Almennyttige Boligselskabs beboerblad har arkivet i anledningen af købstadsjubilet bidraget med en illustreret artikel om forretningslivet i Værløse gennem 25 år.

Året med de mange jubilæer gav også anledning til øget udstillingsaktivitet.

200-året for stavnsbåndets ophævelse blev markeret med en udstilling på museet. Den blev arrangeret sammen med museumsudvalget og viste, hvorledes landboreformerne påvirkede Værloses bondesamfund i slutningen af 1700-tallet.

Historisk Forenings 40-års jubilæum gav anledning til en udstilling på Ellens Lyst om Karl K. Nielsen som amatørarkæolog. Værlose posthus fejrede 25-års jubilæum i december. Her bidrog arkivet med en udstilling i ekspeditionslokalet. På Værlose bibliotek arrangeredes på Biblioteketes Dag en foreningernes dag. Arkivet benyttede lejligheden til at orientere om, hvad man kan bruge samlingerne på Ellens Lyst til. Arkivet i Farum har udtrykt ønske om samarbejde omkring en udstilling om de to sognes fælles historie. Vi håber på, at planen kan realiseres i det kommende år.

Desværre er vi imidlertid kommet i den paradoksale situation, at arkivets samlinger benyttes i stigende grad, og nye frivillige medarbejdere er kommet til, uden at det indtil nu er lykkedes at finde en medarbejder, der kan overtage ledelsen af arkivet. Den daglige arkivledning vil derfor indtil videre blive søgt varetaget af to medarbejdere.

Efterskrift

Beretningen om det travle jubilæumsår 1988 skal suppleres med en tak til alle, der har vist interesse for foreningens, museets og arkivets dagligdag og fortsatte videreførelse og fremgang, hvad enten dette er sket økonomisk eller på anden måde. Det er umuligt at fremhæve enkelte frem for andre, fordi kredsen af medarbejdere og andre supportere er meget stor, og betydningen af hver enkelts indsats på de forskellige planer vil jeg ikke påtage mig at måle og veje.

Det må dog nævnes som særdeles velfortjent, at mangeårige støtter i museet og arkivet som Inge Olsen, Rita Bertelsen, Gerda Jacobsen, Ole Jacobsen og Svend Nielsen er blevet trukket frem af anonymiteten den 26. maj og tildelt kommunens ærespris for en »særlig indsats inden for fritidslivet i kommunen«. Det ville være fint, hvis flere fremover kom med på listen, som i forvejen omfatter Jens K. Skov, men ellers sætter vi vor lid til den kommunale bevågenhed på tilskudsområdet, idet det er en basal forudsætning for, at der også i fremtiden vil være et velfungerende, statsanerkendt museum og et lokalhistorisk arkiv til at tage vare på vores fælles kulturarv i Værlose kommune.

Bent Damsgaard-Sørensen

Et glemt håndværk

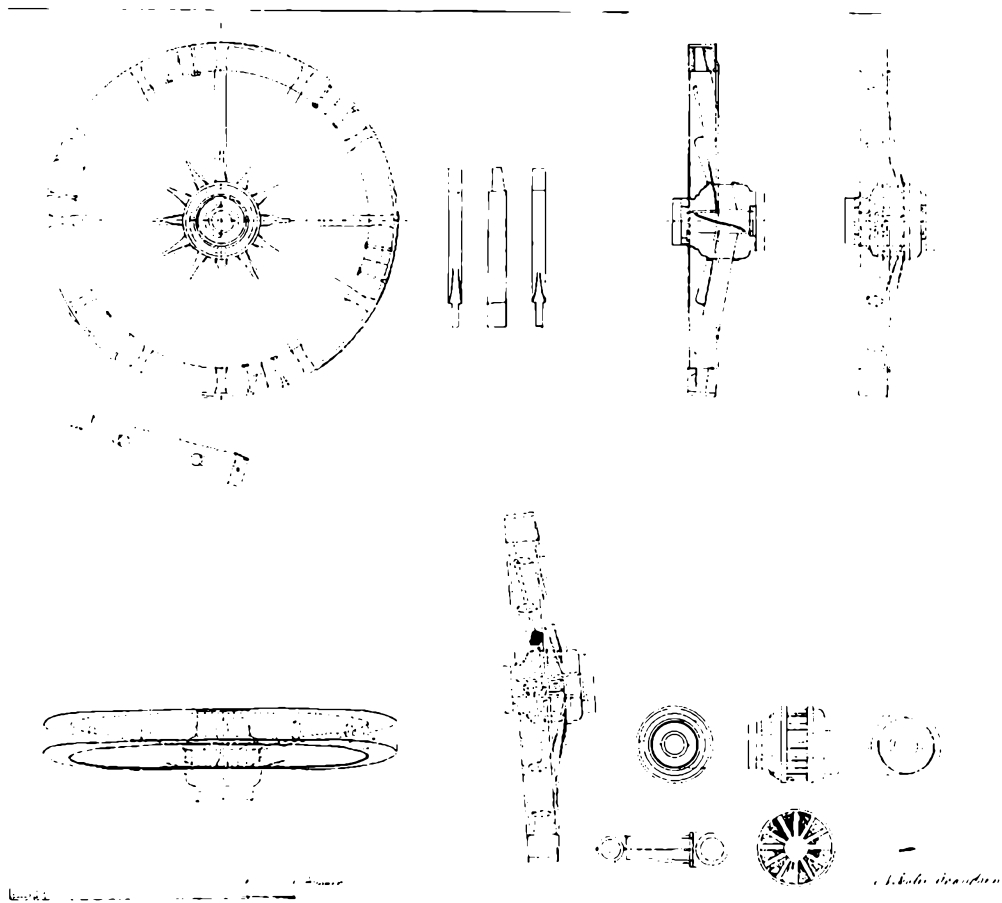
af E. Frandsen

Ligesom mange af mine kammerater havde jeg som dreng en legevogn. Men medens mine kammeraters legevogne alle var opbygget af en trækasse og et par brædder på nogle barnevognshjul, var min vogn bygget op fra grunden med træhjul, agestol og fading og malet i rødt, grønt og gult. Den så spinkel ud, men jeg blev snart klar over, at den kunne holde til endog meget kraftig brug. Men den

var også lavet af min far, der var udlært karetmager.

Lige fra hjulet i oldtiden blev taget i brug, har det været afgørende, at det blev konstrueret, således at det kunde holde til meget svær belastning.

Et af de hjul som vi kender bedst - og som kan ses i museet - er hjulet til den stive (landbrugs)vogn. Da det var en vogn, der skulle bruges til alle former for

1. Arbejdstegning til et hjul til en stiv landbrugsvogn (1904). Tegningen viser alle detaljer ved hjulet, herunder »styrtetu», egerens lidt ægformede tværsnit, egerbænken, for- og bagpipen. I dette hjul er fælg tappene ikke fastkilede, idet fælg ringen er fæstnet med bolte.

transport på - og udenfor - alle slags veje, måtte hjulene bygges solidt - men hvordan? Hjulet består af nav, eger og fælg, der alle er af træ. Navet er af elmetræ og drejes ud af en blok, der er så stor, at splintveddet kan fjernes helt. Når blokken er tilstrækkeligt lagret, bores hul i midten til akslen - eller reutere til en bøsning, hvori akslen anbringes. Dette hul proppes til, og nu drejes blokken af, således at den i midten er tykkere end i enderne. Midten kaldes egerbænken, medens enderne, der har mindre diameter, kaldes for- og bagpiben.

Det er i egerbænken, egerne skal sættes, og hullerne til egerne bores med en lille smig, således at det færdige hjul får en form som en kineserhat - det såkaldte »styrt«. Man skulle måske tro, at denne form ville svække hjulet, men tværtimod bliver det i stand til at tåle stærkere belastninger. Samtidig kan hjulet med »styrt« give en vis fjedrende virkning. Derefter formes det endelige hul, således at det får en form, der ligner et æg svarende til egerens tværsnit. Den brede ende af »ægget« er den bagerste (inderste), idet belastningen på egerne er størst her. Endvidere udformes hullet, således at egerens tap skal slås fast i og sidde i spænd. Nu sendes navet til smeden, som lægger navringene om for- og bagpiben.

Egerne er af egetræ, der også skal være lagret, og som ikke må »gå over spån«, d.v.s. årene skal følge egeren i dens fulde længde. Når egerne er rettet groft af - men endnu ikke formet, laves den tap, som skal slås i navet. Den gøres lidt større end hullet i navet og forsynes med et »bryst«, der har samme smig, som hullet i navet. Derefter formes egerne, som før nævnt, således at tværsnittet ligner et æg.

Fælgen består af et antal stykker bøgetræ, der udsaves med en krumning svarende til hjulets størrelse. Udsavningen foretages med en fodsav; det er en ram-

mesav (bjælkesav) med en smal klinge, og den er filet til at save for fod, d.v.s. lodret op og ned foran sig. De krumme træstykker rettes af på den indvendige side med en fælghøvl, der er krum, og pudses siden med en zieklinge, og tilsvarende gås forsiden efter med en almindelig slethøvl.

Nu samles hjulet. Man begynder med at slå egerne i navet. Da de hver for sig er lidt større end hullerne, skal der slås godt til, og hvis der ikke var navringe om, ville navet utvivlsomt revne. Derefter udmåles længden fra navet til fælgen og egerens fælgtappe tildannes, således at de også gives et »bryst«, hvis bredde afhænger af »styrtet«; for hvis »styrtet« er stort, er der ikke gods til et »bryst« på forsiden. Endvidere skal tappene være mindre i den yderste ende, og der laves en slids i tappen, således at den kan kiles fast.

I fælgen bores derefter huller til eger-tappene. De borede huller stemmes ud, således at de får samme facon som eger-tappene, og der bores huller i begge ender af fælgstykkerne til de såkaldte »domlinger« (dyvler).

Så sættes fælgstykkerne på plads på de tilhørende eger, og domlingerne isættes, således at de har fat i det følgende fælgstykkets domlingehul. Endvidere slår man kiler let i fælg-tappenes slidser. Nu slås fælgstykkerne endelig fast, således at de ligger an mod tappenes bryst, og kilerne slås i, så langt de kan komme. Et af fælgstykkerne er lavet lidt kortere end de andre, og i mellemrummet anbringes en lille klods, der først fjernes, når smeden skal lægge fælgringen på. Den lægges på i varm tilstand og lukker den sidste fuge ved afkølingen. Inden fælgringen lægges på, har man fjernet den yderste ende af fælg-tappene og endeligt formet hjulets ydre omkredes med en fælghøvl.

Til slut afmærkes bredden af fælgring-

en, og det overflødige træ fjernes fra bagsiden af hjulet, således at fælgen er bredest indvendig og smalner til mod ydersiden. Derefter sendes hjulet til smeden, der lægger fælgringen om og sætter bøsning i navet til akslen.

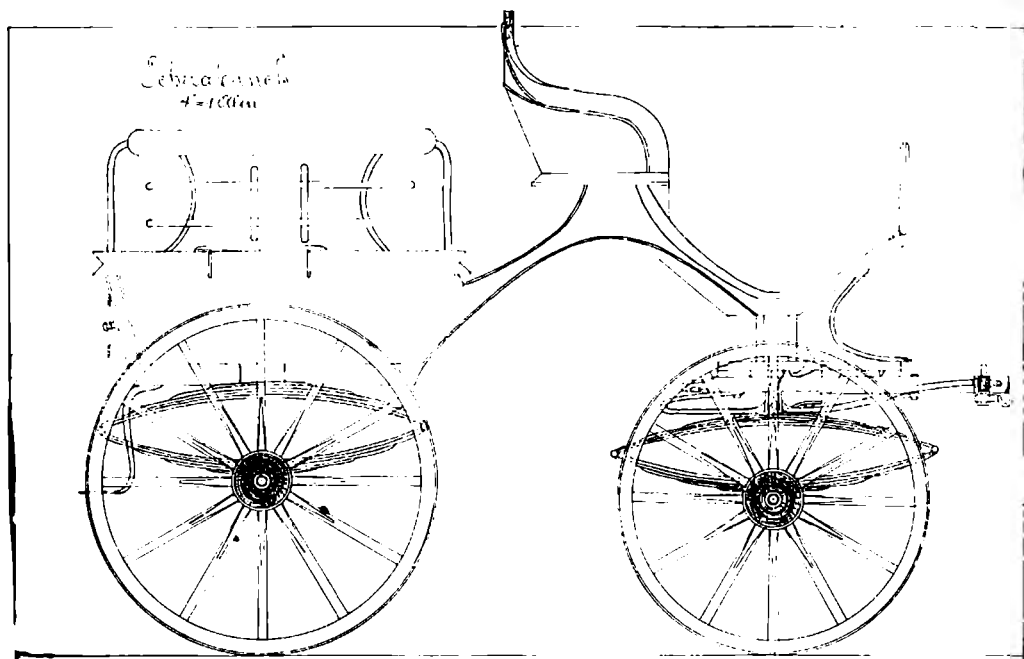
I princippet er alle vognhjul lavet på denne måde, men for den egentlige karetmager kan der dog forekomme afvigelser.

Når der var tale om elegante vogne, kunne baghjulene være meget store og samtidig spinkle. Min far har f.eks. fortalt om tilfælde, hvor baghjulene skulle være ca. 2 meter i diameter, og hvor egerne på det tykkeste sted var som en almindelig blyant, og der var mange egere. I sådanne tilfælde blev navet kogt, til det var helt blødt, og da egerne var lidt større end hullerne, var der praktisk taget ikke hul til den sidste eger. Men i skulle den, og i kom den.

Han har også fortalt om, at smeden, der skulle lægge fælgringen om, varmede den op i et bål i gården, til den blev rødvarm. Når den så blev lagt om fælgen, var det om at være parat med vand, så der ikke gik ild i hjulet, og man kunne høre en knagen og en bragen fra hjulet, efterhånden som ringen afkøledes og derfor trak sig sammen.

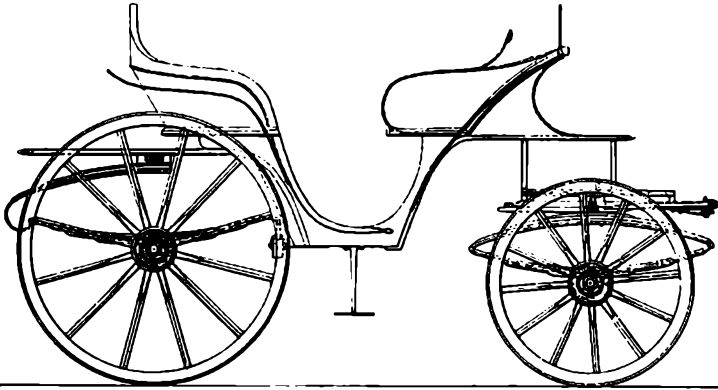
Det siger sig selv, at der skulle være brugt udsøgte materialer, og håndværket være førsteklases, når træet skulle holde til sådanne belastninger.

Men hertil kom for karetmagernes vedkommende, at de finere vogne - stadsvogne - skulle konstrueres, således at de kunne holde til de belastninger, som vejene dengang frembød. Samtidig skulle de være elegante og lette at se på. Som det kan ses på tegningerne 2, 3 og 4 var der forskellige muligheder at vælge imellem.

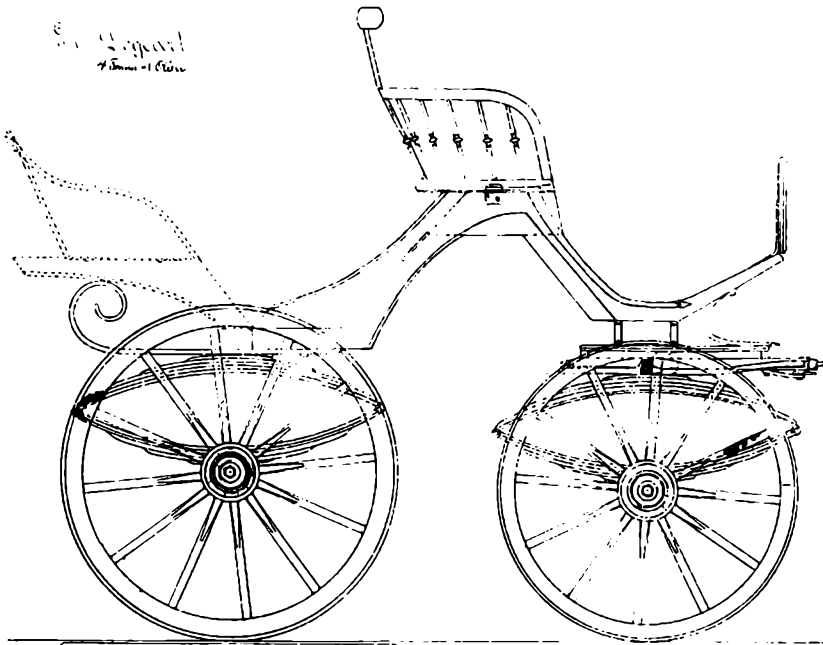
2. Charabanc (1904). Fra en arbejdstegning til en charabanc. Baghjulene, der er højere end forhjulene, skulle være ca 1 meter i diameter. Karakteristisk for charabanc'erne var, at der var en topersoners agestol og bagved to langsgående bænke hver med 2 siddepladser.

En Ponyvogn
7. Juni 1905

3. Ponyvogn (1905). Vogn med 4 sæder vis à vis, men ingen agestol.

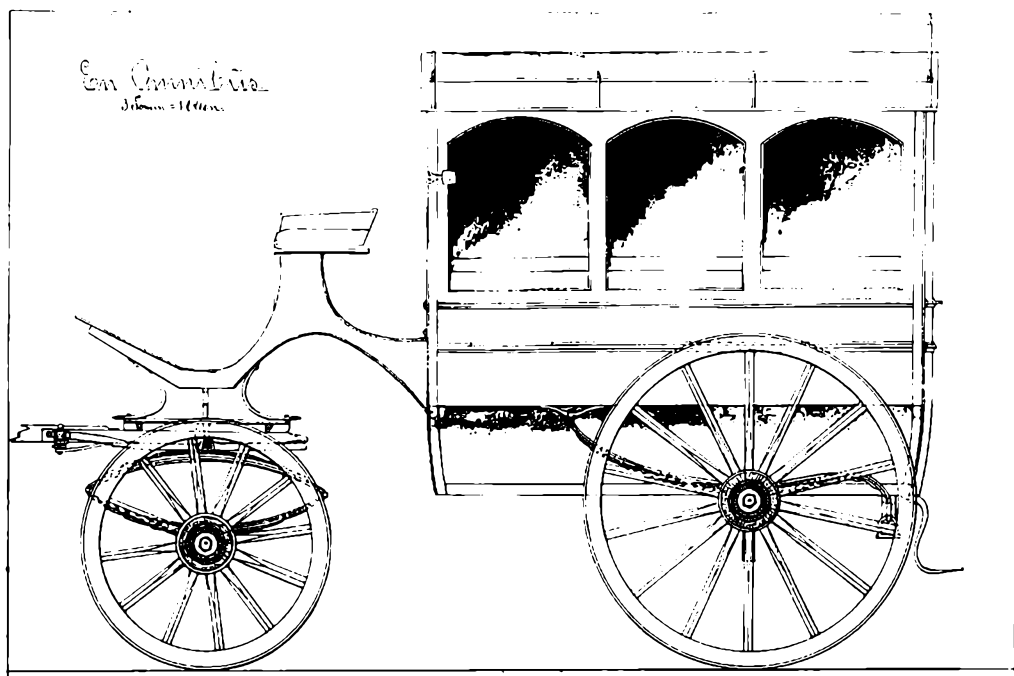
En Dogcart
7. Juni 1905

4. Dogcart (1905). Stammer fra England og kunne fremstilles med 2 eller 4 sæder.

Disse vogntyper var de almindeligst anvendte, men der var mange andre som f.eks. jagtvogn, karet, landauer, jumble

og Wiernervogn. Som det fremgår af tegning 5, blev der også bygget omnibus af karetmageren.

5. Omnibus (1905). Brugt som dagvogn.

De danskbyggede vogne var anerkendt viden om. Om den vogn, som karetmagerlauget i København skænkede kong Christian IX og dronning Louise til deres guldbryllup i 1892 sagdes det, at det var det smukkeste og eleganteste stykke håndværk, der endnu var præsteret i Europa.

Automobilets fremkomst betød i de første år kun mere arbejde for karetmagerne, der fremstillede de vogne, som blev forsynet med motor. Men efterhånden blev mere og mere fremstillet i stål, og hestetrukne vogne gik af mode. En del automobiler blev dog stadig lavet af

karetmagere, som det også fremgår af karetmagerbogen, der er fra 1927 og gennemgår en arbejdstegning til et åbent 6-personers karrosseri, et såkaldt »Phaeton«.

Men snart svandt arbejdsopgaverne, og det var kun hos sporvejene og jernbanerne, at karetmagerne kunne finde arbejde. Nu er faget så glemt, at man i TV har kunnet se en udsendelse, hvor en dygtig amatør fremstillede et hjul, og senest har et hjulmagerværktøj optrådt i en af Piet van Deurs udsendelser »Hvad er det?«.

Om Bringe landsbys udskiftning i 1779

af Per Balslev Stroyer

Året 1988 har som bekendt stået i de historiske jubilæers tegn. Christian den IV's 400 års jubilæum er således blevet behørigt fejret, og 200-året for stavnsbåndets ophævelse er et andet eksempel på en historisk begivenhed, som er markeret overalt i landet, ikke mindst af de lokale museer og arkiver. Således har også vort museum og arkiv bidraget med fællesudstillingen om Værløse og 1700-tallets landboreformer.

Erkendes må det vel, at netop stavnsbåndets ophævelse er den af de store landboreformer, der har fæstnet sig stærkest i vor hukommelse. Lidt mere dunkelt i erindringen står nok en anden af reformerne, nemlig udskiftningen af fællesskabet. Det på trods af, at reformen fik så afgørende betydning for landbrugets økonomiske udvikling langt frem i tiden.

Som titlen på denne artikel antyder, er det udskiftningen i 1779 af den nu forlængst nedlagte landsby Bringe, vi skal beskæftige os med.

Men forinden skal vi se lidt på forholdene, som de tog sig ud før 1779, både i Bringe og ude omkring. Hvilke tanker lå der bag de store landboreformer, hvorledes udviklede de sig og på hvilke betingelser?

Tiden før udskiftningen

Ifølge Christian den V's matrikel fra 1688, der er en fuldstændig optegnelse af

al dansk landbrugsjord baseret på opmåling, vurdering og værdiansættelse, bestod Bringe af 6 fæstegårde og 2 fæstehuse. De lå alle placeret tæt sammen inde i landsbyen. Med én undtagelse tilhørte ejendommene kronen. Gård nr. 6 ejedes nemlig på den tid af rådmænd Claus Sohn i København.

I markbogen, et forarbejde til matriklen, kan det læses, at bymarken var opdelt i følgende vange:

- Brenne Wads Wang, syd for byen, strækkende sig øst-vest. På udskiftningskortet fra 1779 benævnes den Mølle Wangen
- Fuglebechs Wang, nordøst for byen, strækkende sig øst-vest og
- Gamle Wads Wang, nordvest for byen, strækkende sig øst-vest. Den benævnes 1779 Gamle Wads Markerne.

Hver vang var opdelt i et antal åse og disse igen i et større antal agre. Landsbystrukturen hvilede på fællesskabet, som i hovedsagen var et dyrkningsfællesskab bønderne imellem. Den enkelte bonde måtte følge det driftssystem, som gjaldt i fællesskabet. 3-vangsbruget omfattede en vang med rug, en med byg og en som lå brak. Ved årlig omdrift eller rotation skulle jorden således tilsås med korn i to år i træk, hvorefter den »hviledes« det tredje.

Bonden havde sine agre liggende spredt i bymarken som lange, smalle strimler, ofte i et antal på mere end 60. I

Bringe fandtes der ikke noget overdrev.

Landsbyens fælles anliggender blev afgjort på bystævnet, som bestod af gårdmændene med en valgt oldermand i spidsen. Husmændene og tjenestefolkene var ikke medlemmer af bystævnet.

Fællesskabet var på sin vis også en social foranstaltning, hvor familien kunne påregne naboers hjælp, hvis det blev nødvendigt. Man fulgte med i hinandens problemer, sorger og glæder, og man deltog i hinandens fester og gilder. Fællesskabet betød tryghed og samhørighed.

I perioden 1715-20 gennemførtes en reorganisering af ryttergodset, d.v.s. den del af krongodset, der var udlagt til rytterhold. Der oprettedes 12 rytterdistrikter, heraf 3 i Nordsjælland. Kirke Værløse sogn og dermed Bringe blev lagt ind under det københavnske rytterdistrikt, der som de øvrige administreredes af en regimentsskriver med stort set samme funktioner som en amtsforvalter.

Således så i korte træk de lokale forhold ud før udskiftningen, men hvorledes var det med de ydre?

I begyndelsen af 1700-årene befandt Danmark sig i en periode med ringe økonomiske vilkår for landbrugsproduktionen. Omkring 1730 bedredes tilstanden langsomt, og det forhold drog især godsjerne nytte af. De mest fremsynede af dem indførte nye driftsformer, som medførte en betragtelig produktionsstigning. Enkelte bønder fulgte trop og opnåede derved stigende levestandard og højnelse af deres sociale position.

I midten af 1700-tallet begyndte intellektuelle kræfter ude i Europa at røre på sig. Skribenter som Rousseau og Voltaire såede igennem deres skrifter og skuespil tvivl hos deres læsere om berettigelsen af det bestående samfundssystem, om ene voldsherskerens ufejlbarlighed, om hans menneskesyn og om princippet »alt for

staten, alt ved staten«. Især Rousseau læstes ivrigt i Danmark, ikke mindst blandt eliten.

Sideløbende opstod i Frankrig en ny økonomisk lære kaldet fysiokratismen, hvis grundsynspunkt var, at jorden var kilden til al velstand, og at landbruget derfor var det eneste betydende produktive erhverv. Kun igennem en omlægning af landbrugsstrukturen og ved en generel forbedring af bondens kår kunne et lands velstand vokse.

Disse tanker vandt også indpas i Danmark, blandt andet hos ledende personligheder i embedsstanden og hos visse godsejere. Hvad der efter deres mening skulle til, var en ophævelse af det skadelige fællesskab. Med andre ord - udskiftning!

Greve Adam Gottlob Moltke var en ivrig fortaler for de nye tanker og indførte allerede 1746 reformer på sit nyerhvervede gods Bregentved. Han blev initiativtageren til nedsættelsen af den første landbokommission i 1757.

Snart fulgte greve Johan Hartvig Ernst Bernstorff efter med udskiftning og udflytning af gårde på sit godsområde i Gentofte. Han fritog sine bønder for hoveripligten og gav dem gårdene i arvefæste.

Også Christian d. VII viste interesse for reformer på krongodset. Hans planer gennemførtes dog kun i begrænset omfang. Således modtog bønderne på Københavns Rytterdistrikt ved kongelig resolution af 6. maj 1766 arvefæsteskøder på deres fæstegårde og blev dermed i realiteten selvejere.

Disse initiativer satte skub i udviklingen. Udskiftningen på det københavnske rytterdistrikt begyndte relativt tidligt. Landbohistorikeren Jørgen Dieckmann Rasmussen konkluderer i sin afhandling »Bønderne og udskiftningen«, at gårdmændene her som helhed gik ind for

reformens gennemførelse. Dog konstaterede han nogen modstand hos dem, især i den tidligste fase. Det var i hovedsagen udflytningstanken, som voldte problemer. Efterhånden som bønderne øjnede økonomien i reformen, kom der mere gang i tingene.

Som et eksempel refererer Dieckmann Rasmussen følgende uddrag af en skrivelse til rentekammeret i 1775 fra bønderne i Stavnholt:

Vi indser nu den nytte som »Gladsaxie» og »Sølleroed» sogne har af fællesskabets ophævelse, og hvorledes disse byers beboere såvel som andre steder er tiltaget i velstand og formue, siden dette fællesskab der blev ophævet, og derfor har forenet os om, at vi på samme måde ville forlange vores »jor» byttet...

Udskiftningens princip

Udskiftning af en landsby indledtes med, at lodsejerne ved henvendelse til amtmanden begærede deres jorder opmålt med henblik på udskiftning. Det var ifølge forordningerne lodsejerne selv, der skulle ansøge herom.

Herefter udpegedes en landmåler,

som foretog en opmåling. Efter endt taksering indkaldtes lodsejerne til åstedsmøde, hvor de sammen med åstedsmænd og landmåler søgte at nå til enighed om delingsplanen. Når enighed var opnået, afsluttedes forretningen, og landmåleren kunne indtegne de beregnede lodder i udskiftningskortet. Bestemmelser og procedurer var nedfældet i en række forordninger, som blandt andet tog sigte på, at udskiftningen kunne gennemføres så ensartet og retfærdigt som muligt.

Udskiftningen udførtes enten som en »stjerne«, hvor gårdene blev liggende inde i byen med direkte adgang fra den enkelte gård til dens hovedlod, eller som »blok«, hvor en eller flere gårde udflyttedes til en plads et sted i hovedloden. Afhængig af de praktiske forhold, og hvad man i øvrigt kunne enes om, valgtes den ene eller den anden form.

Bønderne i Bringe tager det første skridt

I maj 1779 indsendte gårdmændene i Bringe følgende ansøgning til amtmanden i Københavns amt:

Underdanigst Proe Memoria

Da vi underskrevne 6 Gaard Beboere i Bringe Bye udi Kirchewærlose Sogn ere foreenet om og ønsker os vore jorder af Fælledskabet udskift, men da vi ere alt for uformuende til at kunne betale de paa opmaalingen erfordrede omkostninger, Saa indstiller vi underdanigst dette vores anliggende til Deres Høij Velbaarenheds Naadige Forsorg til fri Landmaaler og Nogen Bygnings Hielp for enhver af os som efter omstændighederne skulle nødsages at flytte vore Gaardes Bygninger, Naadigst at vorde Tilstaaed.

Bringe Bye den 22 de May 1779

Jens I.T.S. Torbensen Haagen H.T.S. Torbensen Bendt B.V.S Christensen

Espen E.N.S. Nielsen Niels N.H.S. Hansen Niels N.N.S. Nielsen

Til Hr. Kammerherre og Amtmand Schell Plessen.

de en delingsplan for byen med henblik på en snarlig udskiftning.

Det er her værd at bemærke, at bønderne som selvejere havde den endelige afgørelse af, hvorledes delingsplanen skulle gennemføres. Der skulle altså være enighed herom, dels mellem landvæsenskommissærerne og bønderne dels imellem bønderne indbyrdes.

Udskiftningen af landsbyen gennemføres

Endelig oprandt så dagen, hvor udskiftningen skulle finde sted. Forløbet kender vi fra to referater i form af udskrifter fra Københavns Amts Landvæsensprotokol 1779. De gengives nedenfor i uddrag (paranteser indføjet af mig):

Anno 1779 den 14 de September var efter foregaaende Bestemmelse forsamlede i Bringe vi undertegnede efter Hr. Lieutenant og Landmaaler von Steubens Forlangende for at foretage en Afhandling med bemeældte Bymænd om deres Byes Markers Udskiftning af Fælleddskab. Af bemeldte Byes Mænd var til Stede; Fogeden Haagen Torbensen (gård nr. 2 Langdyssegaard), Jens Torbensen (gård nr. 1, Bellelosegaard), Espen Nielsen (gård nr. 4, Hjornegaard), Niels Nielsen (gård nr. 5, Bringeladen) og Bent Christensen (gård nr. 3, Bringegaard), men Niels Hansen (gård nr. 6, Skatholm) var ej til Stede, med hvilke benævnte 5 Mand vi begav os ud paa Marken, for efter det af bemeldte Hr. Lieutenant von Steuben forfattede og medbragte Carte at eftersee og beskionne Byens Markers Situation og Jordens Beskaffenhed, for derefter at forlægge og bestemme den Plan, hvorefter Deelingen bequemest kunde foretages...

Man lagde ud med at udskille et stykke tørvemose beliggende nord for byen op mod markskellet til Kirke Værløse marker. Stykket blev herefter delt mellem de af lodsejerne, som ifølge delingsplanen ingen Torveskier kunde faa udi deres Lodder.

Herefter gjaldt det udskillelse af et engstykke, benævnt Sækengen, beliggende yderst i den vestlige del af Gammel Wads Markerne. Dette stykke deltes i seks englodder, en til hver af lodsejerne. Et stykke med rør ud til Knårdrup Mølle-dam blev opdelt i fem små lodder, idet en af lodsejerne i medfør af delingsplanen ville blive tildelt en hovedlod med adgang til rør ved Søndersø.

Nu var man nået til delingen af den øvrige bymark. Som tidligere nævnt fandtes der intet overdrev i Bringe. Landvæsenskommissærerne fandt det nødvendigt at udlægge en hovedlod i den vestlige ende af bymarken, fra de før

omtalte englodder i vest. og saa langt ind i Marken imellem Kirkeværløse Markskiel paa den Nordre og Maalow paa den Søndre Side, som han efter Maal og Taxation /: som af Byemændene selv er forfattet /: kan tilkomme, hvorpaa en Gaard burde udfløtes.

De øvrige 5 gårde ville efter planen få deres hovedlodder placeret omkring byen tildelt fra Byen og til Markskiellet og bemeldte Udlod.

De fem tilstedeværende gårdmænd erklærede, at vær fornojet med den af dem selv forfattede og underskrevne Taxationsforretning og at Deelingen derefter foretages.

Da Niels Hansen ikke var til stede, kunne man ikke komme videre, hvorfor det aftaltes, at alle skulle møde den næste dag kl. 6 i Ballerup.

Referatet var underskrevet af landvæsenskommissærerne, birkedommer Sundby og regimentsskriver Nørager samt på amtmandens vegne, fuldmæg-

tig Galschiøth.

Den følgende dag genoptoges forretningen, nu også i overværelse af von Steuben. Der blev oplæst et referat af gårsdagens hændelser, og lodsejerne, også Niels Hansen, erklærede sig tilfredse med, at delingen skulle udføres *efter den af dem selv forfattede Taxation*. Så langt så godt!

Men nu begyndte vanskelighederne. Niels Hansen og Bent Christensen, hvis gårde lå uhensigtsmæssigt placeret inde i byen for tildeling af en indlod, blev kaldt frem og spurgt, om en af dem var villig til at flytte sin gård ud i den afstukne udlod i Gamle Wads Markerne. Hertil erklærede Bent Christensen, at *han ei kunde taale at udflytte sin Gaard, saasom han var fattig og ei formaaede at udføre de Omkostninger samme ville medføre*. Niels Hansen var af absolut samme mening!

Herefter blev de øvrige 4 lodsejere spurgt. De svarede samstemmende, at deres gårde i hvert fald lå godt nok til en indlod, så de var ikke interesserede i at udflytte.

Herpå rettedes opmærksomheden igen imod Niels Hansen og Bent Christensen. Kommissærerne forsøgte at lokke med udsigt til 80 rdl. i bygninghjælp til gårdens genopbygning, men uden held. Ingen af de to ville give sig.

Nu fulgte en belæringsfase. Det blev gjort lodsejerne klart, at en udskiftning uden udflytning af en gård ville medføre en delingsplan med lange smalle lodder på 2900 alens længde eller mere. Det ville være stik imod udskiftningsreformens intention - en af dem måtte udflytte!

Om nødvendigt kunne afgørelsen træffes af dem selv ved lodtrækning. Men de fastholdt stædigt, at deres lodde skulle tildeles fra byen til markskellet. Nu var sagen for alvor gået i hårdknude!

Hvad der herefter er sket, er ikke godt at vide. Men pludselig erklærer Niels Hansen, at han er villig til at udflytte på

betingelse af, at han modtager 100 rdl. i bygninghjælp og 2 års frihed for skatter og hoveri. Det udspil kunne kommissærerne ikke umiddelbart tiltræde eller afgive forhåndsløfte om.

Enden på det hele blev derfor, at landvæsenskommissærerne bestemte sig for at indstille til rentekammeret, at den planlagte delingsplan burde følges, og da *de tvende bemeldte Mænd Niels Hansen og Bendt Christensen ei ville bekvemme sig til Lodtrækning, om samme da ei bør ske med eet umyndigt Barn, og den som da tilfaldt Lodden være pligtig at imodtage samme uden nogen Indvending...*

Den 26. december 1779 faldt tingene endelig på plads. Efter indstilling fra landvæsenskommissionen via amtmanden godkendte rentekammeret, at der kunne ydes Niels Hansen 100 rdl. i bygninghjælp, 2 års frihed for skatter svarende til 34 rdl., 4 mk., 14 skl., 2 års frihed for hoveri og rejser samt et læs hæletræ, d.v.s. tømmer til bindingsværk. På den måde blev Niels Hansen fastholdt på sit tidligere afgivne tilsagn. Han måtte acceptere udlodden!

Som et kuriosum skal nævnes, at det i 1783 lykkedes samme Niels Hansen med amtmandens hjælp at lette statskassen for yderligere 30 rdl. i bygninghjælp. Han anfører i et *Pro Memoria* til rentekammeret dateret 21. marts 1783, at han endnu ikke har færdiggjort opbygningen af sin gård, og i den Stand sat som burde være... *hvorfor ieg fordrister mig Underdanigst at bonfalde Det Høy Kongelige Rente=Cammer om en naadigt Understøttelse, til at erholde end nu en liden Penge Hielp, og naagle Eege Stolper, som ikke forr Penge er at faa til Kiøbs, til Gaardens videre Opbyggelse...*

Hermed var udskiftningen af Bringes jorder formelt afsluttet.

De tildelte lodder fremgår af illustrationen side 21. Oplysningerne om navne, gårdsnumre og arealmål, etc. stammer fra

notater påført udskiftningskortet udarbejdet af von Steuben 1779 (se side 22).

Udskiftningens resultat i korte træk

Som det fremgår af det foregående, forløb udskiftningen af Bringe trods alt uden de helt store problemer. Der opstod, som vi har set det, gnidninger og vanskeligheder, men de fandt dog deres løsning hen ad vejen.

Den forhutlede, fornedrede og initiativløse bondetype, som vi kender ham så godt fra Holberg, er vi ikke blevet præsenteret for i denne sag. 1700-tallets bonde var ikke uselvstændig eller ude af stand til at tale sin egen sag, tværtimod! Han udviste i mange forhold både selvsikkerhed og selvfølelse - af og til krydret med lidt gammelkendt snuhed og stædighed.

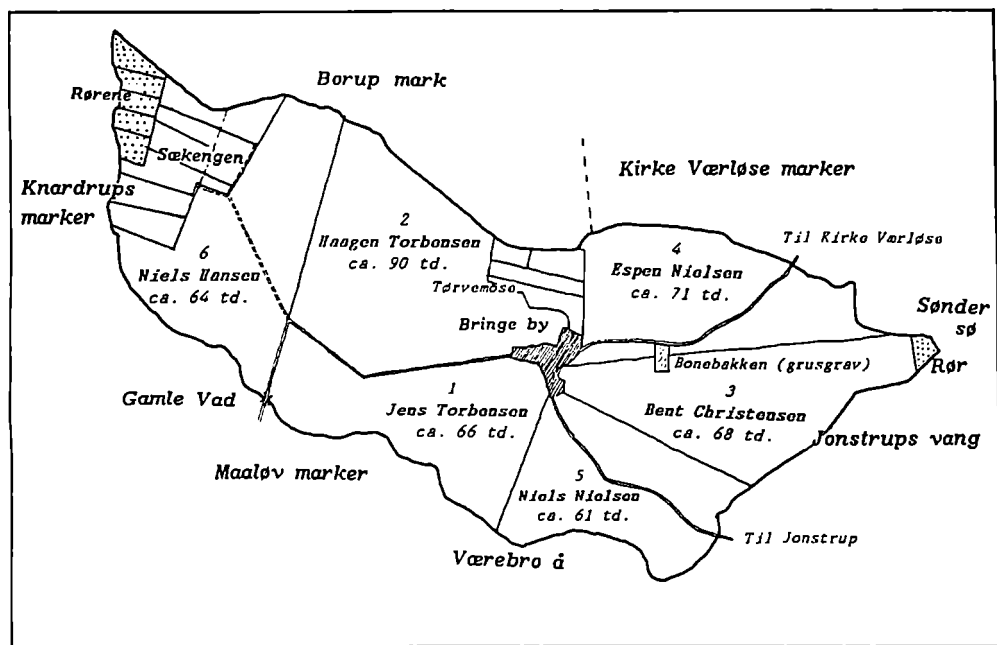
Dieckmann Rasmussens undersøgelse

ser af forholdene i Københavns Rytterdistrikt viser, at bøndernes reaktioner efter udskiftningen synes at afspejle interesse for at få ordningen ført ud i livet, men klagesager udeblev dog ikke, ej heller fra Bringe.

Således klager Espen Nielsen fra gård nr. 4 (Hjørnegaard) i 1781 over, at han ikke mener sig tilgodeset i forbindelse med et stykke alfarvej og en grusgrav beliggende i hans lod. Sagen, som det vil føre alt for vidt at referere ved denne lejlighed, trak i langdrag. Først 7 år senere i 1788 afgjorde rentekammeret sagen med en definitiv afvisning af Espen Niensens klage.

Generelt var bønderne tilfredse med resultatet. De opnåede stort set at få deres krav opfyldt. Det var jo regeringens mål at få udskiftningen fuldført ad frivillighedens vej. Kun i sjældne tilfælde blev myndighederne tvunget til at træffe en afgørelse, f.eks. tvangsudskiftning.

Medaljen havde desværre en grim bag-

Skitse visende det endelige resultat af udskiftningen 1779. Den enkelte hovedlod er her påført daværende gårdnummer, lodsejerens navn og hans areal i tonder land (tegnet af Bent Damsgaard-Sørensen).

Udskifningskortet over Bringe landsbys jorder. Tegnet 1777 forte kort viser, at markgrænsen mod syd udgøres af Væreb Sønder So (matrikelarkivet).

side! Husmændene blev overset, ikke blot i Bringe, men i almindelighed. De blev udskiftningsreformens tabere. Tidligere havde de haft deres græsningsrettigheder på landsbyens fællesjord, men de ophørte med jordens udskiftning. Først i forordningen fra 1781 tog man problemet op, dog kun i vage vendinger. I forordningens paragraf 19 nævnes, at amtmanden og landvæsenskommissærerne skulle søge at få lodsejerne til at yde husmændene kompensation i form af jord for deres mistede græsningsrettigheder. Lodsejerne viste kun i yderst beskeden omfang vilje til at afstå jord.

År senere forsøgte rentekammeret at råde bod på uretfærdigheden ved at opkøbe bøndergårde og lade jorden udstykke til husmændene.

Stavnsbåndets ophævelse med sit budskab om hovbondens frigørelse og om personlig frihed blev nu engang symbolet på de store landboreformer. I 1981 passeredes 200-året for den banebrydende udskiftningsforordning af 23. april 1781, som blev hovedloven for udskiftning og udflytning. Det jubilæum blev kun markeret i meget snævre kredse!

Ikke desto mindre må det vel erkendes, at udskiftningen af fællesskabet var den mest betydningsfulde af de store landboreformer.

Det var en økonomisk reform, som fik vidtrækkende følger ikke blot for landbruget og bondestanden, men i realiteten for hele befolkningen til langt ind i det følgende århundrede.

Epilog

På landinspektør Severin Sterms kort over Kirke Værlose sogn fra 1836 kan man se, at endnu en gård er blevet udflyttet, nemlig Langdyssegaard, der iøvrigt har navn fra en smuk langdysse beliggende et par hundrede meter nordvest for gårdens seneste placering. Hvornår ud-

flytningen har fundet sted, er endnu uoplyst.

I starten af vort århundrede påbegyndte Krigsministeriet opkøb af gårde og parceller i området, herunder også i Bringe.

I 1913 indviedes Værlose Lejren, og som tiden gik, udvidedes det militære område betragteligt ved supplerende opkøb af jord. I 1934 flyttede Hærens Flyvetropper ind i lejren, og under besættelsen opførte tyskerne flere større anlæg på pladsen, herunder hangarer og startbaner.

Flyvevåbnet oprettedes i 1950, og i den forbindelse fik lejren navneforandring til det vi kender i dag - Flyvestation Værlose.

Hermed var Bringe som landsby betragtet ophørt med at eksistere på landkortet!

Utrykte kilder:

Chr. V's matrikel 1688, markbogen, Kbhvns. amt, Olstykke herred, Ganlose og Værlose sogne, bind nr. 16. (Rigsarkivet).

Rentekammerets Landvæsenskontor. Journalsager til hovedjournalen 1788. v. nr. 1701 (2481.243) (Rigsarkivet).

Udskrift af Københavns Amts Landvæsensprotokol 1779 vedr. udskiftningen af Bringe (Matrikelarkivet).

Udskiftningskort over Bringe. Tegnet og forfattet 1779 af von Sieuben. Med senere tilføjelser (Matrikelarkivet, fotokopi i Værlose Lokalhistoriske Arkiv).

Trykte kilder:

Carl-Johan Bryld og Harry Haue: Det agrare Danmark 1680-1980'erne, Herning 1982.

Niels Clemmensen: Bønderne og landboreformerne 1750-1810, Kbhvn. 1988.

Einar Jensen: Bonde og landbrug - Træk af dansk landbrugs historie, 1982.

H.O. Nordlund: Matriklen og matrikelkortene som hjælpemidler ved lokalhistoriske undersøgelser, 1978.

Jørgen Dieckmann Rasmussen: Bønderne og udskiftningen, Kbhvn. 1977.

På Herrens Mark - Stavnsbundet eller fri, Nationalmuseet 1988.

Forkortelser:

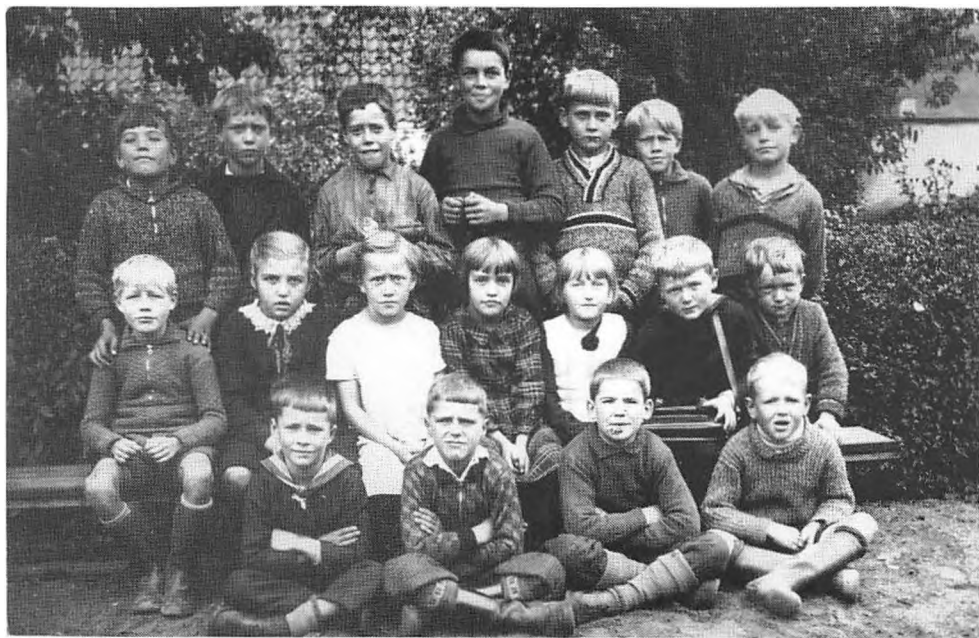
rdl. = rigsdaler, mk= mark, skl. = skilling.

Fra arkivet

Arkivet har modtaget en del billeder i årets løb og der imellem flere fra den gamle skole i KirkeVærløse. Her var Hans Pedersen lærer i mange år. Desværre mangler vi navne på børnene og årstal

for optagelsen af foto. Er der nogen som kan hjælpe os?

Giver: Elna Skaarup, Brabrand. Hendes mand var barnebarn til lærer Hans Pedersen.

Arkivet har modtaget en samling lejlighedssange skrevet af K. Nielsen. Her er en af dem skrevet til Kirke Værløses pris.

VÆRLØSESANGEN

Mel.: Skamlingsbanken

*Kranset trindt omkring af skov og sø og mose
ligger på sin bakke vores gamle by,
selv om ikke den af rigdom sig kan rose,
selv om ikke den har gamle stæders ry,
den er dog en by af værdighed og ælde,
byens gamle stræder taler deres sprog,
om kun skønhed og idyl kom til at gælde,
er dit levnedsløb ej glemt i tidens bog.*

*Her har boet folk fra landets ældste dage,
marken vidner om det baade her og hist,
deres flinteøkser har de ladet tilbage,
og på byens bakke har de boet sidst,
her på Kildebakkens top de rejste stene
for at blote her som gamle skikke bød.
Sognets høj og dysse gemte deres bene,
til en nutids bonde deres gravfred brød.*

*Der kom mænd til bakkens top og rejste kirke,
gudehovet svandt for nye tiders skik,
folket fandt i byens fællesskab sit virke,
egnens jord de ind til deres avling fik,
hus ved hus blev lagt omkring de gamle gyder,
tæt imod hverandre tag mod tag de stod,
indtil ilden byens værste fjende byder
dem at rejse bort, og tomten de forlod.*

*Der blev lys omkring de gamle rønner,
dengang gaardene forsvandt for ildens tand,
men i byen bor endnu de gamles sønner,
børn af væver, klokker, smed og arbejdsmand
disse folk af byens gamle, ædle stamme,
det er dem der byens fremtid skabe maa,
sognets velfærd er for dem en hellig flamme,
og dets fremtid vil de altid tænke paa.*

*Jeg vil ønske for den tid, der nu skal rinde,
at vor by maa give folket gode kaar,
saa den altid er for os et dejligt minde,
og dens skønhed bliver større aar for aar,
saa vort folk i byens fred kan finde hygge
med et sammenhold i baade ondt og godt.
Her er godt at leve, godt at bo og bygge.
Vi dig ønsker held i baade stort og smaat.*

K.K.N

Lejlighedssang skrevet i anledning af kafferationeringens ophævelse. Sangen er skrevet til købmand Jørgensen, Købmandsgaarden, Gl. Hareskovvej. Alle

kunder var indbudt til kaffemik på »Skovlyst«.

Sangskriveren ukendt. Giver: Inga Graaskov, Bagsværd.

KAFFEMIK I KØBMANDSGAARDEN

27. Nov. 1952 kl. 20.

Mel.: Jens Vejmand.

*Fra Købmandsgaarden straalet i Natten tændte Blus,
og i Butikken vandrer trods Nøglehullets Sus
saa rastløs om den Købmand paa sine høje Ben,
han stiller frem paa Disken af Poser een for een.*

*Han vejer, og han maaler, han fylder Hus til Top,
han tømmer fyldte kasser i Kunders Kurve op,
det gør saamænd den Købmand til Klokkeren fire - fem,
saa faar han Tid at være lidt Husbond for sit Hjem.*

*Ej længe varer Hvilen, om ogsaa den er sød,
naar Klokkeren syv er slagen, staar den paa Havregrød,
og saa skal Larsen sættes i rette Stil og Skik,
saa det maa ikke undre, om Sammenbrud han fik.*

*Men nu er Døren aaben, og Kunder strømmer til,
og Jørgensen dem alle reelt betjene vil,
han har jo Dagens Gerning med Omhu forberedt,
og dog - saamænd den Købmand kan naa at blive svedt.*

*Hans Kone troligt hjælper og sælger med et Smil
og blide stille Ynde, hvad Kunden købe vil -
det var saamænd en Købmand, der heldigt stillet blev,
da han engang i Tiden til Frida sig forskrev.*

*Naar Telefonen kimer, og Kunder stiller Krav,
naar der står Kø ved Disken, slaar Gangen om i Trav,
det er saamænd den Købmand, han spreder varer ud,
og hvis han ikke har dem, ekspres han sender Bud.*

*Hans Motto det er dette: Vi kan Dem skaffe alt,
jeg selv, Kommis og Kone (om det skal være galt)
vil staa paa vore Ho'der og rundt paa Hænder gaa,
hvis derved vi kan hjælpe Dem varerne at faa.*

*Saa villig er vor Købmand, det er den første Grund,
den næste som os samler, indtraf udi den Stund,
da Kaffen fri blev givet, og det blev Sæd og Skik
at samles rundt i Landet til Købmandskaffemik.*

*Og derfor varmt vi takker for dette Traktement
og ønsker for vor Købmand, at vi så mangan Gang
maa Gæster hos ham være og synge denne sang:
»Det er såmænd en Købmand med Fut og Fart, TjuBang!*

Mere om V-sten

af J. E. Sørensen

I årsskriftet 37. Årgang 1985 kunne man læse om V-sten. Der er til dato fundet ialt 8 kampesten med spor af V-tegn i Værløse. I løbet af året 1986 er det lykkedes Flyvestation Værløse at få fremdraget og rengjort den sten, der lå i modsat side - nemlig den østlige side af Bringevej - umiddelbart inden for hegnet ved Gammelvadbrogvarten (vagtbygningen opført i 1958). Firmaet ACTON gav en hjælpende hånd (billed 1) og anslog, at

stenens vægt lå på ca. 3 tons.

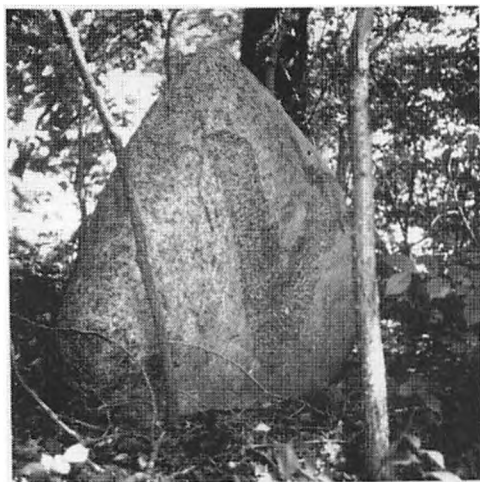
Udover ovennævnte årsskrift kan interesserede læsere finde mere i en artikel i Hareskov - Værløse Avis nr. 16 af 25/4 1985.

I de efterfølgende billeder og tekster beskrives det nærmere arbejde med de nye sten.

Stenen er nu rensat, og V-tegnet fremstår med guldbronce, noget mere beskedent end bladguldbelægning, og den kan som sådan betragtes udefra/på offentlig vej. For enden af stumpe Bringevej fra Knardrupvej.

For at anskueliggøre de mange ændringer, der skete, er her også gengivet et billede af samme vagt fra 1948 - med dansk skilderhus - men uden sten. (Billed nr. 7).

To sten med »ausradiert« V, ud over den på side 34 i årsskrift 1985 viste, er fundet placeret i en lille lund øst for den i 1964 nyopførte gymnastiksal. Umiddelbart i nærheden har den i dag ved Gammelbro (Bringevej fra Knardrupvej) liggende vagtbygning været opført (i 1958 kunne det betale sig at flytte en bygning).

Stadig står V-mystikken tilbage. Hvem har ladet ind-/borthugge (ausradiert) disse V-tegn?

Findes der flere? Hvornår blev de opstillet og hvor?

Den nordlige vagt for enden af »infirmerrivej«, så under tyskertiden og en del år efter ud som på efterfølgende billeder - det ene fra 1945. Bemærk på billed nr. 6 motorcyklen, det tyske skilderhus, og at det sandsynligvis er en stor sten, som ligger foran kontravægten på adgangsbommen.

Hyrdehorn

Af Nils Hyberst Kjeldsen

Tegning af gammel hornblæser.

I sommeren 1988 deltog jeg i et internationalt folkemusikstævne i Rättvik ved Siljansøen i Dalarna i Midsverige. I forbindelse hermed deltog jeg i et ugekursus, hvis indhold blandt andet bestod i belysning af kulturen omkring tidligere tiders brug af hyrdehornet som signalgiver, men også som musikinstrument.

Da jeg fra Værlose Museum kender de fine by- og brandhorn, vi har her, (se artiklen om Værlose hornene i årsskriftet fra 1962) blev jeg efter kurset interesseret i at sammenholde brugen af sådanne hyrdehorn i Danmark og Sverige.

Før stavnsbåndets ophævelse her i Danmark havde man fælles græsningsarealer for hele landsbyen. Oldermænden for landsbyen ansatte en landsbyhyrde til at

drive alle landsbyens dyr på græsning og drive dem sammen til malkning enten hjemme ved gårdene eller ved aftalte malkepladser. Når han nærmede sig landsbyen med dyrene, kunne han ved at blæse forskellige signaler på sit horn fortælle bønderne, at han var på vej hjemad, eller til hvilken malkeplads han gik.

På den nyligt lukkede udstilling i Nationalmuseets afdeling i Brede »På Herrens Mark« kunne man se et 4-huls gedehorn udstillet i forbindelse med landsbyhyrden og hans udstyr.

Hornsignaler og vokale lokkeråb har i mange århundreder lydt i skovene og på andre græsningsområder, sandsynligvis helt fra dengang de første mennesker vandrede rundt med deres dyr her i

norden. Det er svært at fastslå, hvor tidligt hyrdehornet har været anvendt i Skandinavien, men flere fund af de ca. 2500 år gamle bronzelurer, som ganske sikkert har deres forbillede i dyrehorn, viser, at det ihvertfald i bronzealderen var almindeligt kendt at blæse signaler på horn. Man kan måske sige, at den mest oprindelige folkemusik er hornmelodier og de ofte tekstløse, vokale lokkeråb. Hornmelodiernes melodik og snævre toneområde har nok ofte været grundstammen eller udgangspunktet for viser og hyrdesange, og derfra har violinernes yderst rige melodiflora udviklet sig.

De hjemmegjorte hyrdehorn er alle mere eller mindre forskellige; der findes ikke to horn, der er nøjagtig ens. Ulige lange, ulige krogede, mere eller mindre koniske, fingerhuller af forskellig størrelse og forskelligt placeret, men de fleste horn havde 3 eller 4 fingerhuller. Udgangsmaterialet for hornene har været køhorn, fårehorn eller bukkehorn.

Et sådant horn til at blæse på udfyldte flere funktioner. Det kompletterede røst-

Nyere hyrdehorn af forskelligt materiale. Fra oven og nedad: 2 køhorn, 2 bukkehorn og nederst et fårehorn.

en som råber, det anvendtes for at meddele sig til andre mennesker på store afstande, og man blæste også i hornet for at skræmme de vilde dyr bort. Under gode omstændigheder kan et horn høres flere kilometer væk i skoven, beroende på vejr og omgivelser. Derfor kunne et enligt menneske med ansvar for mange dyr have god brug for hornet som arbejdsredskab.

For at holde dyrene samlede og lede dem af forudbestemte stier, dirigerede hyrden dyrene dels med stemmen dels med hornet. Ligesom råbene havde forskellig karakter for forskellige dyr, kunne signalerne på hornet også skilles i kø-, fåre- eller gedemelodier, og det lærte dyrene at forstå. Flere af signalerne blev udstyret med tekst, for at det var lettere at huske dem og skelne de forskellige signaler fra hinanden.

Sommeren på græsningsstederne var sikkert en god tid for hyrderne med intense naturoplevelser, men der fandtes også farer af forskellig art. Man måtte passe på de vilde dyr, men også værge sig mod omstrejvende tyve og røvere. At kunne meddele sig til andre i skoven var derfor ofte vigtigt. Måske behøvede man hjælp, bjørn eller ulv kunne have overfaldet dyrene, en ko kunne være gået i mosen eller endog være savnet. Men bare det at kunne holde kontakt med andre hjalp til, at man måske ikke følte sig helt så alene derude, og det har sikkert hjulpet mange små hyrder gennem de lange dage alene.

Mange mener, at hornets største opgave har været at skræmme de vilde dyr bort. Indenfor folketroen gælder også, at bjørn og ulv forholder sig forskelligt til forskellige instrumenter. Melodiinstrumenter som fløjter og fingerhulshorn lokkede de vilde dyr til, mens lurer og horn uden fingerhuller skræmte dem væk.

Om våren, når kreaturerne skulle ud efter at have stået på stald, var det særligt vigtigt at skræmme alle onde magter. Man

Gammel kvindelig hyrde blæser på hyrdehorn.

tændte et stort bål, blæste i lur og horn og lavede stor støj; dette skulle ikke bare skræmme bjørn og ulv, men også eventuelle hekse.

Hornet var symbolet på hyrdelivet og hængtes over døren eller på en anden central plads.

Det berettes, at nogle havde hornet gemt under tøjet under vielsesceremonien, for at hornet skulle blive indviet. Hornet placeredes også nogle gange under hovedpuden, når man sov; det skulle give beskyttelse mod det onde, sagde man.

Anvendelsen af horn som signalgiver er kendt i mange forskellige sammenhænge.

Det har i tidligere tider været almindeligt, i forbindelse med hæres bevægelse, at give besked fra hærføreren til de enkelte afdelinger og omvendt via en hornblæser.

I krigssituationer brugtes hornblæseren til at opmuntre soldaterne og, når slaget var igang, til at ophidse dem og indgyde dem styrke. Stadig er der på mange kaserne en hornblæser, der blæser reveille om morgenen og retræte om aftenen.

Med sit horn gav i ældre tid postrytteren

eller postvognen besked om, at nu var man på vej til det sædvanlige postudleveringssted med posten.

I vor tid bruges ofte et signalhorn i forbindelse med afholdelse af større jagter som signalmiddel fra jagtledelsen til jagtdeltagerne. Her har de forskellige signaler også forskellige vedtagne betydninger. Ligeledes bruger ungdomskorpserne stadig signalhorn på deres lejre.

Men nu tilbage til hyrdehornene. Et hyrdehorn var ikke et instrument, man købte, nej, det lavede man selv. Der findes flere traditioner, nyere og ældre, når det gælder fremstillingen af et horn.

Hornet bør være mindst 15 cm. langt, jo kortere desto højere toneleje og desto sværere at få en god lyd på. Hornet bør til gengæld heller ikke være for langt, da tonen så let bliver for ulden. Hornet bør være let konisk med en blød krumning. Nogle mener, at det er en fordel om klangstykket, d.v.s. den åbne ende af hornet, smaller lidt til. Den spidse ende af hornet bør ikke være bred og plump, sådanne horn er ofte svære at blæse på.

Når hornet efter slagtingen er savet af dyret, skal man have fjernet den indre ben-del, den såkaldte stejle. Det kan gøres ved at koge hornet 1 - 2 timer, derefter kan stejlen trækkes ud. Man kan også løsne stejlen ved at lægge hornet i en gødningsbunke eller en myretue et vist stykke tid. Derefter skæres spidsen af, i den ende til-dannes nu mundstykket. Så skal fingerhullerne placeres, deres antal var oftest 3 eller 4. Der findes flere måder at finde den rette placering af fingerhullerne, og de fungerer alle.

En måde er at placere det første hul (det nærmest mundstykket) på ligevægtpunktet, der findes ved at lægge hornet på en knivæg og få det til at balancere, de 2 - 3 andre huller placeres i en for fingrene bekvem afstand fra hinanden ud mod klangstykket. En anden måde er at an-

bringe det første hul der, hvor hornets krumning er højest, når hornet lægges på et plant underlag, de næste huller som tidligere nævnt. En tredje måde er at anbringe det sidste hul (tredie eller fjerde) i den afstand fra klangstykket, der svarer til klangstykkets diameter og de andre huller i bekvem afstand op mod spidsen.

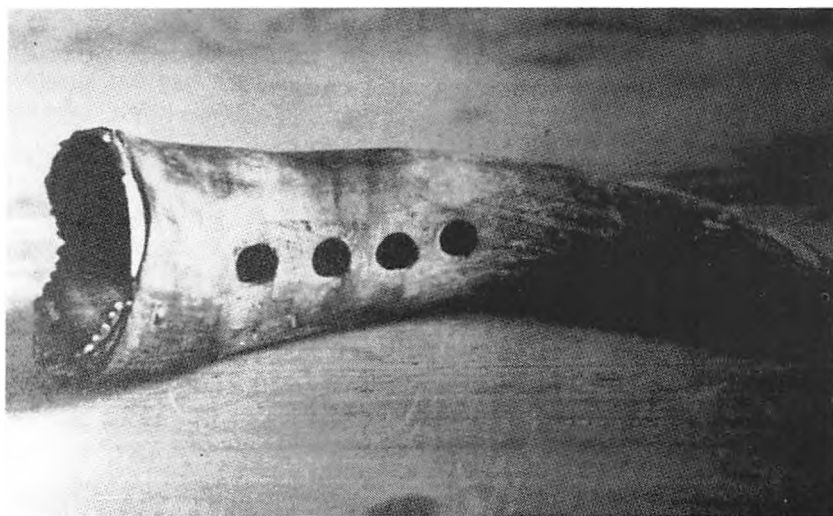
På en lur eller et horn uden fingerhuller, kan der kun spilles de såkaldte naturtoner. Mellem disse toner er der, alt efter tonehøjden, forskellige intervaller, d.v.s. som på et nutidigt signalhorn. Dette forhold begrænser de musikalske muligheder til enkle signaler, hvorimod fingerhulshornet mere er musikinstrument, da man på et sådant horn kan spille en almindelig 8-toners skala i dur eller mol, alt efter hvorledes hornet er stemt fra starten. Dette giver mulighed for at spille rigtige melodier.

Ældre horn klinger i vore ører ofte falsk. Tonernes indbyrdes afstand varierer meget fra horn til horn, og det er et spørgsmål, om der i ældre tid har været nogen bestemt skala for hyrdehorn, eller om man var tilfreds med bare at kunne markere en forskel mellem tonerne. Ved op-

tegnelsen af de anvendte melodier og signaler foretaget af interesserede, blev man tvunget til at systematisere tonerne efter det kunstmusikalske system for at få sat dem ind i vort nodesystem, noget som kan have påvirket vor opfattelse af, hvorledes det engang har lydt. Man mener, at hornene oftest var stemt i en molskala, således at hornets egentlige tone (alle fingerhullerne dækket) er den anden tone i skalaen, hvis det er et 3-hulshorn. Hvis det er et 4-hulshorn, får man grundtonen ved at dække alle huller. Endnu dybere toner får man ved at dække alle fingerhuller med den ene hånd og stikke den anden hånd lidt ind i klangstykket; jo længere den stoppes ind, jo mere sænkes tonen. Hornet stemmes ved, at fingerhullerne gøres større, derved bliver tonerne højere, dette gøres ved de enkelte huller til alle toner stemmes, som man ønsker. Selve hornets klang kan forandres, måske til og med forbedres, jo tyndere man gør godset.

Ofte blev der lavet et lille hul nær kanten af klangstykket til en bærerem, men dette lille hul betyder ikke noget for tonen.

Indgravning af navn og rene dekorati-

Gammelt hyrdehorn af kohorn. Dalarmuseet i Falun. Fundet i 1936 ved Västerby i Hedemora og dateret til 900-tallet.

oner er almindeligt på horn fra nyere tid, navnet forkortes ofte således: EHS for Erik Hansen og BHD for Birte Hansdatter. Ofte blev også årstallet indridset, derfor er det for mange horn let at bestemme deres alder. Det ældste af disse findes på Zornmuseet i Sverige, det er fra 1602. Her i Danmark findes sådanne horn fra 1700-tallet. På byhornene på Værløse Museum ses også indridsning af initialer og årstal.

I Dalarnes museum i Falun findes et groft tildannet hyrdehorn, med 4 huller, det blev i 1936 fundet i jorden ved Västerby i Hedemora. Hornet er ved pollenanalyse dateret til 900-tallet, men et endnu ældre fra 500-tallet skal være fundet længere oppe i Sverige. Disse to horn er de ældste svenske fund.

Det formentlig ældste danske hyrdehorn med fingerhuller befinder sig på Museet på Koldinghus. Det blev fundet ved tørvegravning i 1932 i Thorsted mose ved Bække. Ved opgravningen blev det skåret i to dele af tørvespaden. Hornet er et kohorn og 17,5 cm. langt og forsynet med 3 fingerhuller. Man antog, dengang hornet blev fundet, at det var fra nyere tid. Men ved et nærmere eftersyn i 1985 blev der skrabet noget mosejord ud fra nogle sprækker i hornet, og ved pollenanalyse af denne jord blev det fastslået, at hornet var fra omkring vikingetid, så også i Danmark har denne type horn været benyttet meget langt tilbage i tiden.

Når man dengang holdt sådant et tone-redskab i sin hånd, har det nok været vældig svært at lade være med at lave musik. Og sikkert er det, at hyrderne lavede både viser, sange og salmer - ja til og med dansemusik blev spillet på hyrdehorn. Når dagens arbejde var slut, og freden lagde sig, så kunne hyrden blæse en stille melodi på sit horn ud over skovene. Eller hvis man fik besøg, og danselysten trængte sig på, og der ikke var nogen fiolspillemand, da kune det ske, at

en af de dygtigste hornblæsere spillede op til dans på sit horn. Så vist har hornet også været et instrument i almindelig betydning, til egen og andres glæde. Men som sagt før, for folkene i skoven før i tiden var hyrdehornet ikke først og fremmest noget, man spillede på for fornøjelsen, de betragtede det mere som et arbejdsredskab som øksen eller leen, et arbejdsredskab man måtte kunne håndtere for at kunne klare sit job. Derfor måtte piger og drenge tidligt begynde at lære sig at blæse i hornet, inden de om sommeren skulle med dyrene på græsning.

I Sverige har man vedrørende hyrdehornet, som det er tilfældet med så mange andre gamle traditioner, haft det i brug meget langt op i tiden, d.v.s. op til omkring sidste århundredeskift, hvorimod det langt tidligere gik ud af brug i Danmark. Ligeledes forstod man tidligt i Sverige at forsøge at bevare kendskabet til de gamle traditioner. Det fortælles således, at kunstneren Anders Zorn engang vandrede i skoven omkring Mora i Sverige. Han lagde da mærke til, at der manglede noget i skoven, som plejede at være der, da han var barn. Der var ingen hornsignaler. Da han var velhavende og interesseret i den gamle kultur, besluttede han at gøre noget ved sagen. Han inviterede da til den senere meget omtalte Spillemandskonkurrence i Gesunda i 1906, som jo først og fremmest rettede sig mod hornblæserne. Og se - fra skovene og fra byernes glemsel dukkede den ene efter den anden af Dalarnes hornblæsere op. Der kom Nöstmo Halvar fra Malung, Bullermor fra Gagnef, Gäd Lars fra Mockfjärd og mange andre som stadig kunne kunsten at blæse i hornet. I en periode blev der igen opmærksomhed omkring hornblæseriet. Men siden kom en lang periode i vort århundrede, hvor hornblæsningen stort set var uddød. Kun nogle få fanatikere holdt fortærende liv i denne urgamle

tradition. Og på det seneste er der igen nogle, der har taget fremstillingen af horn op samt lært sig at bruge dem.

Lad mig tilsidst sige, at selvom ikke alle horn i gamle dage var stemt så nøje i forhold til vores nutidige musikalske traditioner, så hørte disse toner den vilde natur til, også eventuelle disharmoniske toner. Alle disse toner blev af skovens og dalenes ekkoer samlet og kastet tilbage som hele akkorder - et skovens trolldorgel. Og praktisk nytte og funktion i al ære - den som har hørt et hyrdehorn i skoven en stille sommeraften og mærket nakkehårene rejse sig fortryllet i en stemning af urtid og evighed, for ham lever hornet stadig.

Artiklens forfatter viser hyrdehornblæsning (bukkehorn).

Oldsagssamlingen fra Vindekilde

af Tola Andersen

I efteråret 1988 indkom der en større oldsagssamling til Mosegaarden. Den stammer fra gården Vindekilde ved Søsund.

Samlingen er opstået på basis af Ejnar og Gudrun Andersens intensive indsamling gennem de ca. 32 år, de ejede og drev gården Vindekilde.

Ejnar og Gudrun Andersen var ivrige, aktive og respekterede amatørarkæologer. De var respekterede af både amatør- og fagarkæologer, af hvilke utallige er kommet på gården gennem årene. - Og fru Andersens middage var vidt be-

rømte, hvilket Værlose Museums stifter, Karl Nielsen, kunne tale med om.

Også på Nationalmuseet vil disse middage blive erindret, da der i en fodnote til en beretning ang. en indberetning, foretaget af hr. Andersen til afd. I, står: Fruen på gården laver fortræffelig mad. - Så enhver sulten arkæolog, der fulgte efter på disse kanter, vidste besked med dette for en arkæolog ikke uvæsentlige forhold!

Som det allerede er antydet, så dannede disse middage rammen om et arkæologisk miljø, som var vidt kendt inden for disse kredse.

»Bidselstænger«, ældre jernalder.

Udover at kunne lave god mad havde fru Andersen et usvigeligt sikkert øje for oldsager, som lå på markerne på Vindekilde og på de tilstødende ejendomme. Dette, kombineret med at området er et arkæologisk »smørhul«, har gjort, at oldsagssamlingen er blevet så omfattende, som den er.

Grunden til, at samlingen er af speciel interesse for Værløse Museum, er det forhold, at Karl Nielsen havde sin gang på Vindekilde, rent bogstaveligt, for han gik markerne tynde sammen med hr. og fru Andersen og samlede oldsager op. - De oldsager Karl Nielsen fandt, tog han med sig hjem, og de ligger nu på Mosegaarden. - Det vil sige, at oldsagerne fra de to samlinger - Mosegaardens og Vindekildes - stammer fra de samme steder, så de supplerer hinanden for disse områders vedkommende.

Samlingen dækker stort set alle de arkæologiske perioder: ældre og yngre Stenalder, Bronzealder og Jernalder.

Genstandene stammer fra grave, bopladser og moser (vådbundsfund).

Fundene spænder over bensager, tak, flintsager, bjergart, keramik, bronze,

Yngre romersk jernalderkop af keramik, Knardrup Galgebakke.

glas og rav.

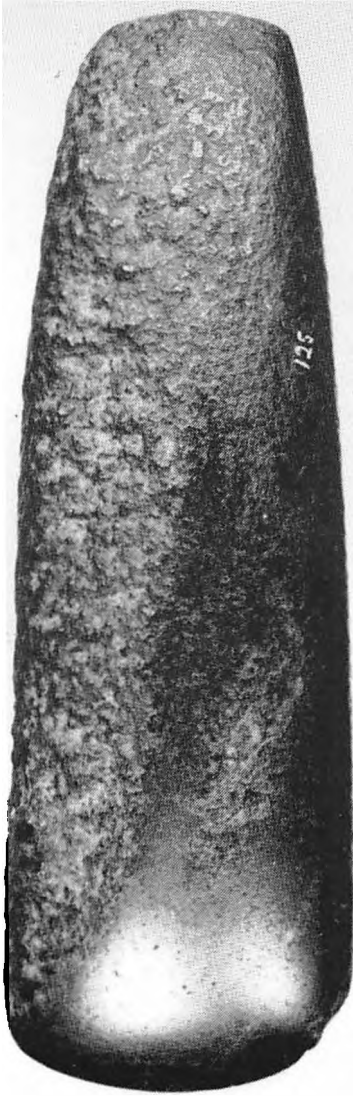
Det vil føre for vidt at beskrive de enkelte genstande her. Hvis man ønsker at stifte et nærmere bekendtskab med samlingen, må der derfor opfordres til et besøg på Mosegaarden.

Enkelte ting skal dog nævnes:

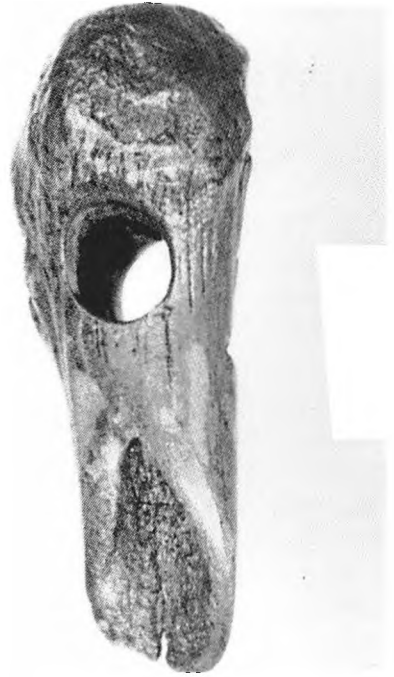
- Nogle usædvanligt velbevarede lystre af ben fra ældre stenalder.
- Et depot af flækkesegl fra yngre bronzealder fra Knardrup.
- Tre bidselstænger af hjortetak fra ældre jernalder.
- En meget velbevaret keramik-kop fra romersk jernalder. - Fra Knardrup Galgebakke.

I 1969 afhændede Ejnar og Gudrun Andersen Vindekilde på grund af Ejnar Andersens svigtende helbred, og de flyttede til Stenløse, hvortil de tog samlingen med.

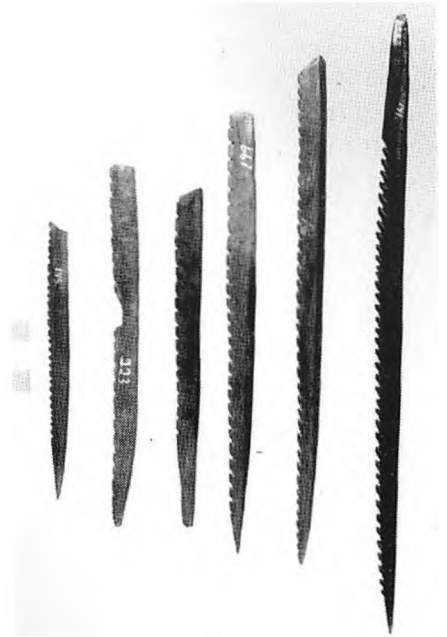
Ved Gudrun Andersens død i sommeren 1988 besluttede arvingerne, at denne vigtige oldsagssamling skulle tilfalde Værløse Museum, hvilket vi er dem dybt taknemmelige for.

Tyndnakket bjergartøkse (tidl. neo.).

Hjortetaksøkse, ældre stenalder.

Lystre af ribben fra ældre stenalder

Skovridere i Værløse-området

af E. Laumann Jørgensen

Ved Enevældens, også kaldet Suverænitets, indførelse i 1660 efter afslutningen af Svenskekrigene, blev vor statsforvaltning omlagt, bl. a. ved oprettelsen af Skatkammeret, det senere Rentekammer. Det var den institution, som hovedsageligt administrerede forstsvæsenet.

Dette blev ledet af en overforstmester, der under sig havde forstmestre, overførstere, skovridere og holzførstere.

Skovriderne fik ikke nogen egentlig gage, men nød indtægten af større landbrug, kaldet embedsgårde. De havde altså fri bolig og jord, foruden at de tildeltes en hofklædning og en tjenestuniform.

Rækkefølgen i embederne skete ved adjunktbestallinger med succesionsret; det vil sige, at skovriderne fik en forstmand tilknyttet som hjælper og stedfortræder, således at denne ved skovriders død, forflyttelse eller afsked, uden videre kunne overtage embedet.

Ved hvert tronskifte skulle alle embedsmænd have deres bestallinger konfirmeret, altså bekræftet og fornyet.

Kongemagtens krongods var blevet skabt og konsolideret gennem to systemskifter. Det ene ved reformationen i 1536, da kongemagt og adel konfiskerede og delte kirkens vidtstrakte jord- og skovbesiddelser, og det andet ved Enevælden i 1660, da adelens magt blev begrænset. I Nordsjælland førte disse to omvæltninger med sig, at kronen blev eneherkende, idet hverken kirke eller adel efter 1660 spillede nogen rolle som skovejendomsbesiddere.

I Københavns-egnen oprettede man

efter Enevældens indførelse to store jagt- og forstdistrikter. Første distrikt omfattede skovene ved Søllerød og Jægersborg og de åbne arealer sydvest for hovedstaden, medens det andet distrikt omfattede Farum-skovene, Harreskovene, Ryget og Nørreskoven samt de åbne landbrugsarealer sydover. Her ligger Vestskoven i dag på de allersydligste arealer.

I ca. 100 år, fra 1670 og til 1777, kom parforcejagten til at dominere landskabsbilledet i Nordsjælland, og vor intesse samler sig især omkring andet distrikt, der fremgår af kortet fig. 1.

I nord lå den lukkede vildtbane eller skovvildtbanen under ledelse af en skovrider, og i syd den åbne vildtbane, der sorterede under en hede-rider. I vildtbanen langs Øresundskysten havde man endog en strand-rider.

I sine kronprinsdage havde Chr. V. fattet interesse for og sat sig ind i parforcejagt, som han havde stiftet bekendtskab med i Frankrig ved Solkongens hof.

Denne jagtforms hovedprincip var jagt fra hesteryg på en forud udpeget stor kronhjort og uden brug af skydevåben. Inden sin tronbestigelse havde prinsen givet sin yndling, Vincent Joachim von Hahn, til opgave at udlægge og afprøve den vestlige vildtbane, altså andet distrikt, og samtidig med kroningen i 1670 kom Harreskov-vildtbanen i brug.

Ved hjælp af et stort kilde- og kortmateriale har det været muligt at udarbejde en fortegnelse over samtlige 18 skovridere, der har forvaltet Københavns skovdistrikt gennem de mere end 300 år, der er gået siden Enevælden.

Uddannet ved	Skovridergård	Periode	Nr.	Navn
Parforcejægerstaben	H Verloses gård nr.12	1661-1687	1	Skovrider Caspas Linnær
		1687-1708	2	Jørgen Lesbiørg
		1708-1710	3	Hans Jørgen Lesbiørg
		1710-1753	1	Veit Christiansen Linnær
		1753-1761	5	Jørgen Gramer
v. Langens skovbrugsskole på Jægersborg	Christianshøj 8	1761-1771	6	Anders Olsen
		1774-1781	7	Georg Christian Hilleker
		1781-1801	8	Christian Olsen Lund
Militære jægerkorps i Kiel. Forstinstittutet	-	1801-1805	9	Georg Christian Ulrich
		1805-1811	10	H. Christian Lund
Polyteknisk Lærestab	Kulhus	1811-1863	11	Justus Sigismund Ulrich
		1863-1868	12	Johann Frederik Christian Teisner
Landbohøjskolen. Skovbrugsafdelingen	Ravnhus	1869-1886	13	Adam Ernst Daniel Bruhm
	Svystjernen	1886-1905	11	Otto Frederik Jørgen Bloch
		1905-1925	15	Holger Christian Villhelm Piper
		1926-1962	16	Erik von Buchwald
		1962-1988	17	Einar Laumann Jørgensen
		1989-	18	Henrik Gammehoft
Parforcejægerstaben	De sidcørdnede hede-ridere i Parforcejagttiden	1661-1679		Hede-rider Hans Pedersen
		1679-1680		Anders Poulsen
		1680-1690		Christof Brev
		1690-1711		Anton Waldleben
		1711-1729		Gabriel Oberkamp
		1729-1753		Peter Abraham Oberkamp
		1753-1765		Christian Linnær
		1765-1779		Johan Carl Claudi

Skal man i dag prøve på analysere og vurdere disse skovrideres arbejde og hverdag i forhold til nutidens, er der mange grunde til, at det er to helt forskellige verdener, der stilles over for hinanden.

Dels har tiderne skiftet og meget ændret sig, men det er nok især de enkeltes herkomst, uddannelse og forudsætninger, man skal hefte sig ved.

Nr 1 til 5 var uddannet ved og fik status gennem jagten og dennes dengang feudale væsen.

Nr. 6, 7 og 8 var tilknyttet v. Langens nye forstørdning og havde derfor skovbrugsmæssig skoling, dels gennem oplæring i udlandet, dels på v. Langens

skovbrugsskole på Jægersborg.

I 1778 blev jagten og skovbruget skilt ad, og det rene skovbrug rekrutterede nu sine skovridere i årene 1785 og til 1808 hovedsageligt fra det militære jægerkorps i Kiel (nr. 9).

Fra 1808 og til 1833 var undervisningen blevet uafhængig af militæret og knyttet til forstinstittutet i Kiel (nr. 10).

Fra 1832 til 1863 lå forstundervisningen i København ved den polytekniske lærestalt, hvor undervisningen blev lagt på et ganske højt plan med vægten på naturvidenskab og økonomi (nr. 11 og 12).

Fra 1869 og frem til i dag har skovbrugsundervisningen været knyttet til

Nr. 13, skovrider A. E. D. Bruhn.

Landbohøjskolen, og det vil sige, at skovriderne nr. 13 til 16 primært har været skovdyrkere, men med hensyn til det fældede træs sortering og afsætning samt ubevoksede arealers og huses udleje m.m. også har været forretningsmæssigt engagerede.

Fra 1960 og fremefter har den hastige udvikling hen mod velfærdssamfundet og skovdistriktets beliggenhed tæt opad landets hovedstad bevirket, at hovedparten af det rent forstlige arbejde er blevet forskudt over til fuldmægtig og skovfogederne.

Arbejdet på skovriderkontoret har de sidste 20 år mest handlet om forhandlinger og køb af omkring godt 170 privatejede enkeltejendomme til Vestskov-formål og om skabelse af et nyt skovlandskab på godt 250 hektar i Køge-bugt-

området til varetagelse af befolkningens fritids- og friluftsliv. Hverdagen for skovrideren er herved mest blevet kontorarbejde og har bestået af et utal af møder med efterfølgende korrespondance.

Man kan næsten sige, at med hensyn til selve skoven har det været ligesom med det Kgl. Teater; begge dele har ligget lige ved hånden, men ingen af delene er blevet overrendt. Men alene bevidstheden om, at skoven lå der, har givet een stor arbejdsglæde i det daglige.

Og hvorledes mon den fremtidige hverdag vil forme sig for den nyudnævnte skovrider?

I 1988/89 har direktionen for den pr. 1/1 1987 nyskabte Skov- og Naturstyrelse og den tidligere Fredningsstyrelse afsluttet et udvalgsarbejde om en ny distriktsstruktur for statsskovene.

Man har truffet afgørelse om, at man nedlægger 6 af de hidtidige 33 statsskovdistrikter og lægger de 6 distrikters skove til de tilgrænsende skovdistrikter. Samtidig omlægger man den interne struktur på det enkelte nye skovdistrikt, idet man sætter som norm, at hvert af de kommende skovdistrikter får skovriderkontorer, der bliver flermandsbetjent, bestående af en skovrider, en forstfuldmægtig samt en HK-distriktssekretær, og hvor sidstnævnte tager sig af alt vedrørende det maskinelt styrede regnskab, af alle lejemaal, ridetegn, motorbådstilladelser m.m.

Modsætningsvis bliver de enkelte skovparter eenmandsbetjente med computerstyret skovfogedkontor, og herved bliver et betydeligt antal hidtil løstansatte skovteknikere på skovparterne fritstillet.

Det københavnske skovdistrikt, der gennem de sidste 25 år er blevet udvidet fra ca. 1500 hektar til nu 4500 hektar som følge af tilgang af Vestskov, Furesø og Farum sø, Køge-bugt-arealer m.m., foruden at der er oprettet 2 naturskoler og

en naturvejlederstilling, agter man nu at gøre endnu større, idet det er tanken at hele nabodistriktet, Farum skovdistrikt, om få år tillægges Københavns distrikt, samtidig med, at skoleskovopgaver for Skovbrugsinstituttet enten ophører eller omlægges.

Det fremtidige Københavns skovdistrikt bliver derfor ifølge den nye struktur på over 6000 hektar, hvilket uundgåeligt medfører, at skovrideren i langt overvejende grad bliver administrator.

I historisk perspektiv bliver det område, det nye Københavns distrikt omfatter og har sine skove liggende i, så godt som identisk med det Københavnske Beridt, man udlagde lige efter systemskiftet for godt 300 år siden ved suverænitets, altså enevældens indførelse.

Man kan sige, at ringen på sin vis slutter sig igen efter de godt 300 år, men

alting er blevet anderledes, bortset fra at selve skovdistriktets navn, som et af de eneste blandt de ca. 10 skovdistrikter i Nordsjælland, har evnet at bevare og hævde sig uændret: det københavnske skovdistrikt.

Kilder:

1. Poul Bredo Granjean. Kgl. danske forstembedsmænd 1660-1790. Tidsskrift for Skovvæsen, XIX, 1907, række B.
2. P. Chr. Nielsen. Skovbrugsuddannelsen 1786-1985. Dansk Skovforenings Tidsskrift, årgang 1986, side 291 ff.
3. Michael Støvlebak. Københavns statsskovdistrikt. Tidligere, nuværende og fremtidige struktur. Projekt opgave 1984 ved Skovbrugsinstituttet.
4. Skov- og Naturstyrelsens 5. kontor, Driftsplan-kontoret. Driftsplan for Københavns skovdistrikt 1958-73.
5. Skov- og Naturstyrelsen. Direktionen. Forslag til fremtidig distriktsstruktur. Dec. 1988.

I året 1988 har foreningen haft følgende tilgang af nye medlemmer:

Aggerbeck, Birthe, Ryetvej 27, 3500 Værlose.
Andersen, Ingelise, Ryetvej 45, st. mf., 3500 Værlose.
Andsager, H. L., Skov Alle 3, 3500 Værlose.
Arendahl, Karen Margrethe, Rundforbivej 209, 2850 Nærum.
Bjerrum, O. J., Gartnerkrogen 59, 3500 Værlose.
Blom, Godtfred, Skovgården, Jonstrupvangvej 55, 3500 Værlose.
Brix-Thomsen, Ingrid, Jomfrubakken 10, 3500 Værlose.
Bukkjær, Gert, Ørslevvej 8 B, 2730 Herlev.
Christensen, Kirsten, Ellebuen 29, 2950 Vedlbæk.
Christophersen, Jytte, Vinkelvej 16, 2.th., 2800 Lyngby.
Eliassen, Rigmor, Bakkehegnet 19, 3500 Værlose.
Faurholt, Kirsten, Ryetvej 117, 3500 Værlose.
Fæster, Åse, Højeløfisvej 6, 3500 Værlose.
Gramgaard, Hanne, Skovgårds Alle 217, 3500 Værlose.
Grimm, Sandra, Bringekrogen 36, 3500 Værlose.
Hansen, Asta, Skovkanten 77, 2850 Nærum.
Hansen, Bodil Mandrup, Marklodden 10 2760 Måløv.
Hansen, Erik Weiss, Strandparksvej 1,3., 2900 Hellerup.
Hansen, Siv og Jørgen F., Skovgårds Alle 191, 3500 Værlose.
Hedegaard, Søren, Ryetvej 131, 1.th., 3500 Værlose.
Bornehaven Højsdal, Stormly 36, 3500 Værlose.
Jahnke, Eigil, Skovkanten 1, 2880 Bagsværd.
Jensen, Evelyn, Mosestedet 7, 3500 Værlose.
Jensen, Finn, Bavnestedet 111, 3500 Værlose.
Jensen, Hanne, Birkegården 107, 3500 Værlose.
Jensen, Ib Bent, Fjællebro 5, 3500 Værlose.
Koushede, Keld, Inavej 30, 3500 Værlose.
Lambrecht, Knud, Skovgårds Alle 6. 1., 3500 Værlose.
Larsen, Bo, Ryetvej 107, st. tv., 3500 Værlose.
Larsen, Sigurd, Ved Dammen 25, 2880 Bagsværd.
Larsen, Søren O., Bavnehøj Park 11, st., 3500 Værlose.
Lauridsen, Konrad, Åkandevej 8, 3500 Værlose.
Laxdal, Peter J., Skovgårds Alle 19, 1.th., 3500 Værlose.
Lundberg, L., Nortoftevej 17, 3520 Farum.
Lundsteen-Jensen, Jørgen, Jonstrupvangvej 51, 3500 Værlose.
Moskjær, Erik, Skovbrynet 21, 2880 Bagsværd.
Munk Jens, Sunesvej 2, 3500 Værlose.
Nielsen, Ruth, Tornekrogen 51, 3500 Værlose.
Olsen, Henning, Nansensgade 58 B, st. tv., 1366 København K.
Olsen, Jens, Toftebo 15, st.th., 3500 Værlose.
Oustrup, Hanne, Gl. Hareskovvej 265, 3500 Værlose.
Pedersen, Frede, Ryetvej 39, 3500 Værlose.
Pedersen, Svend Ladegaard, Hejrebakken 22, 3500 Værlose.
Petersen, K. Solving, Kirke Værlosevej 42, 3500 Værlose.
Reimers, Martin, Ravnehusvej 45, 3500 Værlose.
Siems, Per, Kjærbovænge 48, 3520 Farum.
Sinding-Olsen, Jørgen, Skråvej 8, 2880 Bagsværd.
Sodemann, Else, Tingmosen 13, 3500 Værlose.
Thomsen, Folmer, Mosegårdsvej 1, 3540 Lyngø.